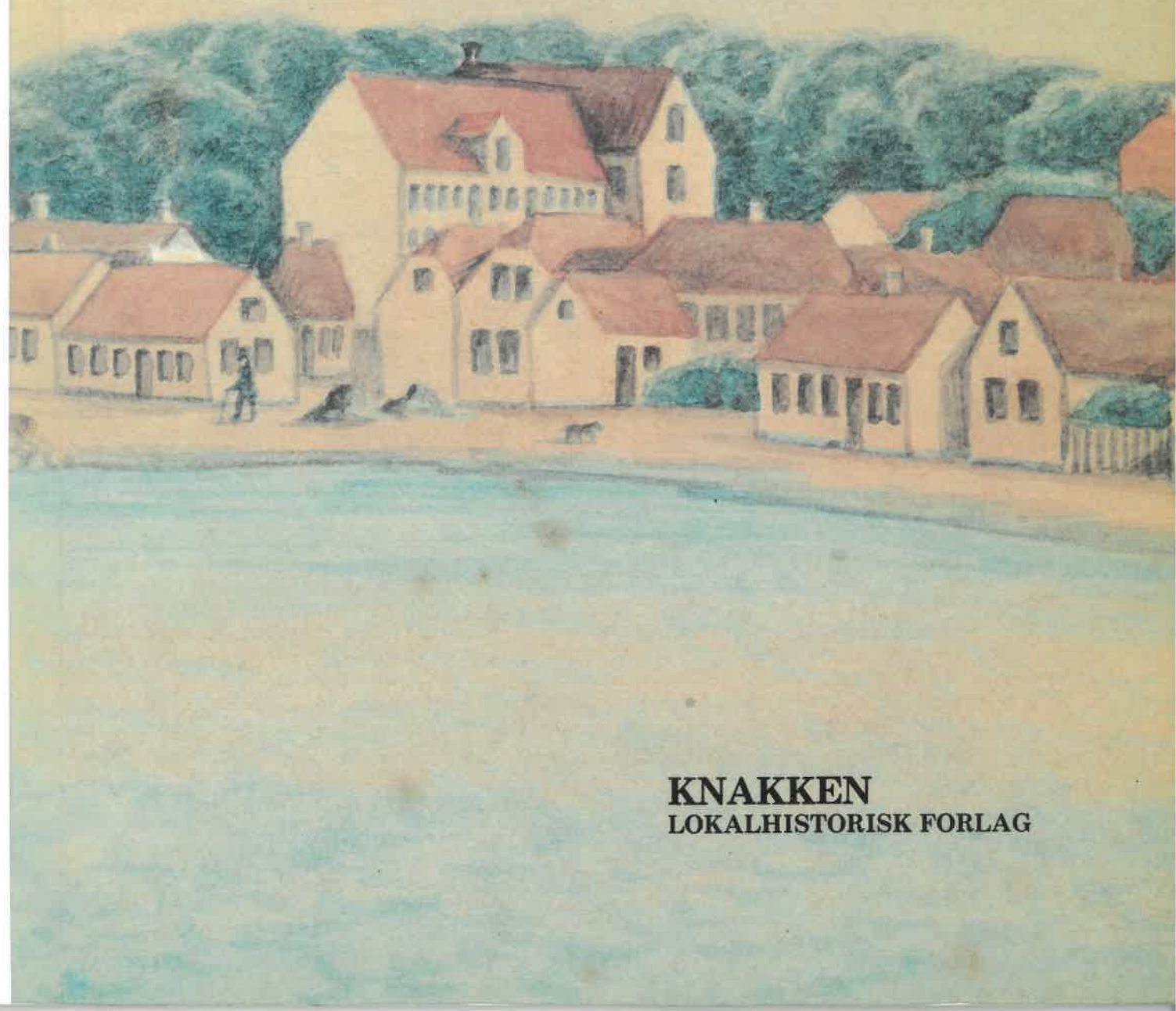


46.4 THY KNAKKEN 1986 : 1

# Knakken <sup>no</sup>1 1986



**KNAKKEN**  
LOKALHISTORISK FORLAG

#### OMSLAGET:

*Den østlige del af Thisted havnefront 1850.*

*Maleren af dette noget primitive vandfarvebillede har siddet i en båd omtrent lige udenfor den nuværende havneindsejling. Dette er kun et udsnit af maleriet, der findes på Thisted Museum. Fra venstre er vi i Strandgade (Aalborgvej) med det gamle pakhus på sydsiden ud mod os og købmand Tonboes gård mod nord (nr. 5), derefter udmundingen af Østergade og købmand Bangs 2-etages hus (hvor nu »Piratens«). Til nu har stendosseringen ud til vandet fulgt os. Hvor den ophører bliver Strandgade skjult af en række huse. Først farverhuset (hvor nu havnesmeden) og de første huse af »Under bjerget« (Strandvejen), længst t.h. de endnu eksisterende nr. 9 og (stærkt ombygget) nr. 11.*

*Et kig hen til Strandgade (bag manden med stok og bunkerne) viser et meget lille hus for gavlen af et meget højt. Det lille er antagelig betjenthuset ved Østre bom, det høje er agent Werners korntørningshus, der hørte til hans brændevinsbrænderi, bygget op i årene 1837-50. Selve brænderiet ligger bagved og har kun en skorsten. Helt t.h. i baggrunden ses enden på fattiggården fra 1844 på Munkevej.*

*Konsumtionsafgiften og dermed bom og bomhus forsvandt netop på denne tid. Brænderiet erstattedes af Valdemar Smiths gule bygning og fattiggården forsvandt i 1936. Werners pakhus (kaldet dampmøllen) står nu til nedrivning.*

*Billedet er skænket til en person i Thisted af en forgylder O. B. Schieltved, men om han også er kunstneren, er uafklaret.*

# Knakken genopstår

KNAKKEN er navnet på det lokalhistoriske forlag, der blev stiftet i foråret 1984.

Nu er det også navnet på den skriftserie, som forlaget håber at kunne udsende med jævne mellemrum.

Både forlagets bogudgivelse og den skriftserie, som nu påbegyndes har lokalhistorien som emne, og især Thy's historie, som vi gerne vil fortælle på en saglig og spændende måde gennem udgivelse af større fremstillinger, kilder og artikler.

Dermed føjes endnu en brik til den brogede mosaik af lokalhistoriske publikationer, der blev påbegyndt allerede i 1802 med Skjoldborgpræsten, Knud Aagaards beskrivelse af Thy, og som fra 1906 fandt et fastere mønster gennem Historisk Samfunds årbogsrække.

Lokalhistorien er en del af historien på samme måde som Thy er en del af Danmark. Derfor bør lokalhistorie heller ikke opfattes som et isoleret emne, men som en *synsvinkel*, hvor man med sans for proportionerne kan udforske forandringer i tiden, således som de konkret kommer til udtryk lokalt. Som et lokalhistorisk tidsskrift er det KNAKKENS opgave at formidle resultaterne af den historie-forskning, som særdeles mange historisk engagerede udfører, og redaktionen har et væsentligt ønske om, at give KNAKKEN et bredt og varieret indhold. Derfor skal dette også være en opfordring til læserne om at bidrage med stof. Intet historisk emne er uinteressant i sig selv - kun en dårlig behandling af det, er uinteressant, og netop det sidste vil vi prøve at undgå.

ENGANG var Knakken navnet på den krogede gade i Thisted, der forbandt Nytorv med Hjultorv. Dengang - for ca. 100 år siden - havde enhver med tilknytning til Thy, gavn af Knakken. Vi håber også at KNAKKEN anno 1985 kan blive et gavnligt bindeled - ikke alene mellem fortid og nutid - men også mellem de forskellige egne af Thy, og derved bidrage til en udvikling af identitetsfølelsen.

ISBN 87 88797 03 1

Udgiver: KNAKKEN, Lokalhistorisk Forlag.  
Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune  
J. P. Jacobsens Hus,  
7700 Thisted  
Tlf.: 07 - 92 23 99, lokal 22.

KNAKKEN er en selvejende, ukommerciel institution med tilknytning til Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Redaktion: Knud Holch Andersen, Birgit Høyrup, Knud Mortensen, Bruno Nordensgaard, Jens Ole Petersen og Orla Poulsen.

Henvendelser til redaktionen kan sendes til forlagets adresse.

Tryk: Thy Bogtryk & Offset,  
Industrivej 3, 7790 Hvidbjerg.

Pris: kr. 55,00

## INDHOLDSFORTEGNELSE

|   |    |
|---|----|
| <i>Om udgravningen af en stenkiste fra ældre bronzealder ved Frøstrup</i> | 3  |
| <i>Sjørring sø 1857-1918</i>  | 9  |
| <i>Håndværkerfesten 1890</i>  | 19 |
| <i>En skattegraver i Thy</i>  | 33 |
| <i>Litteratur om Thy</i>  | 39 |

# Om udgravningen af en stenkiste fra ældre bronzealder ved Frøstrup.

Af Jens-Henrik Bech, Thisted Museum.

En dag for lidt over 3000 år siden blev en kvinde begravet i en stor stenkiste tæt øst for det sted, hvor senere Frøstrup by kom til at ligge. Som det var skik og brug på den tid rejstes over graven en høj omsat med større sten. Langt senere - vel engang i forrige århundrede - blev højen jævnet så meget ud, at man kunne pløje hen over den, og siden da har resterne af den ligget som en forhøjning i dyrket mark med stenkisten, stadig urørt, på høj-bunden. År efter år jævnedes højen mere og mere, og en skønne dag i efteråret 1984 ramte ploven de øverste sten i kisten.



Gdr. Anders Krogsgård ved en af kistens dæksten påtruffet ved markarbejde.

Ejeren af jorden, gdr. Anders Krogsgård, Frøstrup, fjernede først nogle af de mindre sten, men da der nedenunder disse også dukkede større eksemplarer op, kunne der efterhånden ikke være tvivl om, at der var tale om et oldtidsfund, hvorfor stenoptagningen blev standset og museet i Thisted tilkaldt (fig. 1). Ved et efterfølgende besøg, hvor karakteren af fundet med al tydelighed blev fastslået, aftaltes at graven skulle undersøges det følgende forår. For at beskytte fundet indtil da, blev stenene igen tildækket.

Godt 2.600 sløjfede gravhøje er registreret i Thy, og rigtig mange af disse kan ligesom højen ved Frøstrup ses i terrænet den dag i dag. Dette forhold betyder samtidig, at der stadig er velbevarede grave tilbage i mange af de overpløjede høje. Det er derfor ingen tilfældighed, at en meget stor del af Thisted Museums udgravningsaktivitet i årenes løb har været rettet imod gravfund påtruffet ved pløjning henover sløjfede gravhøje. For selvom disse høje ikke er fredede, så er gravfundene heri dog beskyttet af den samme lovgivning, som f.eks. også omfatter oldtidsanlæg påtruffet ved større anlægsarbejder. Dette betyder, at eventuelle fund straks skal anmeldes, hvorefter der tages beslutning om, hvorvidt fundet skal undersøges nærmere.

Igennem de sidste årtier er mekaniseringen også slået igennem på arkæologiske udgravninger, forstået på den måde, at størsteparten af jordarbejdet, hvis det på nogen måde er muligt, udføres af rendegravere eller lignende maskineri. Først når dette arbejde er overstået kommer turen til det finere grej: skovlen og graveskeen. Sådan også ved Frøstrup, hvor en rendegraver efter nogle timers arbejde havde fjernet det meste jord omkring graven og ydermere i tilslutning hertil gravet en 2 m bred grøft tværs igennem den overpløjede høj. Denne del af undersøgelsen skulle ved iagttagelser af jordlag i grøftens lodrette sider give vigtige oplysninger om højens bygningshistorie - men først til selve graven. Efter en afrensning tegnede den sig som vist på fig. 2, hvor den ikke ligner stort andet end en større dyngeste 3,5 m lang, 3 m bred og 1 m høj. Som det ofte er tilfældet ved den slags



*Stenkisten med omgivende stenpakning afdækket; landmålerstokken i forgrunden er 1,8 meter lang.*

grave, har der omkring dæk- og sidestenen været pakket talrige hånd- til hovedstore sten. I dette tilfælde viste det sig, at pakningen havde været så solid, at der næsten ikke var sivet jord ned i kisterummet i løbet af det lange tidsrum graven har ligget i højen.

Først efter fjernelsen af pakstenene tog kisten sig ud, så man tydeligt kunne se, hvad det drejede sig om, og på dette tidspunkt startede da også for alvor den mere detaljerede dokumentation i form af fotooptagelser og opmåling (fig. 3). Da udgravning samtidig er en ødelæggelse af sammenhænge, hver gang jordlag fjernes, sten tages op og oldsager bringes hjem til museet, er det nødvendigt gennem beskrivelse, opmåling og fotografering at dokumentere disse sammenhænge bedst muligt.

Som arbejdet med tegning og nivellering af kisten skred frem, steg samtidig spændingen både hos museets medarbejdere og de mange lokale tilskuere: hvad ville vise sig, når de tunge dæksten blev fjernet? At kisten var delvis jordfri vidste vi som nævnt allerede, idet man kunne se ned i kisterummet gennem sprækkerne mellem dækstenene - uden at vi dog havde fået øje på noget gravgods. Tidspunktet, hvor dækstenene skulle fjernes, oprandt, rendegraveren løftede med stor forsigtighed stenene væk (fig. 4) - og det eneste man i første omgang kunne se i kisten var en lille smule grønt bronze, der stak op af den løse, indskredne jord midt i



*Arkæologerne Jørgen Seit Jespersen og Susanne Klingenberg under opmåling af stenkisten.*



*Kistens dæksten fjernes med rendegraver.*

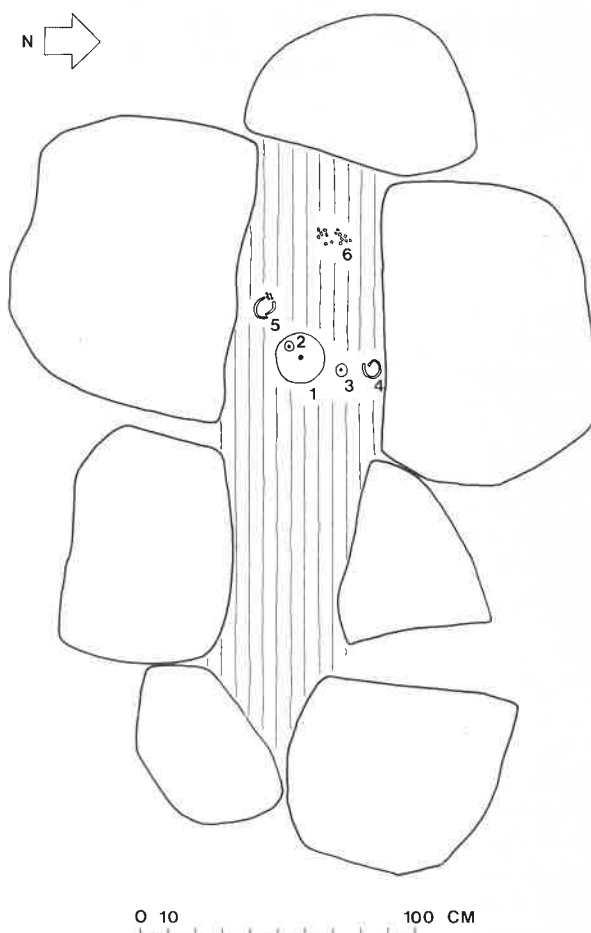
gravens vestlige halvdel. Graven var i det mindste ikke fundtom, men hvori gravgodset bestod, og i hvilken bevaringstilstand det var, kunne først næste fase i arbejdet vise.

Med graveskeen og børster blev den løse jord i kisten nu forsigtigt fjernet (fig. 5), og ganske langsomt dukkede gravens indhold frem. Det bronze, der allerede var synligt ved åbningen af kisten, viste sig at være spidsen af en cirkulær bronzeplade, ca. 20 cm i diameter. Allerede med dette fund var dateringen af graven lagt fast, idet lignende plader forsynet med en spids i midten kendes fra andre danske gravfund, heriblandt Egtved-pigens grav, som placeres i midten af ældre bronzealder ca. 1200 f.Kr. Fra denne grav ved vi, at pladen blev båret på maven som et bæltesmykke med spidsen pegende fremad.



Den indskredne jord i kisten fjernes forsigtigt.

I graven fra Frøstrup fandtes udover bæltepladen også to enkle bronzearmringe og to større bronze-knapper. Af tingenes placering i kisten (fig. 6) må vi slutte, at den afdøde har været anbragt liggende på ryggen, med armene ned langs siden. Af den døde selv var intet tilbage undtagen det mest ufor-gængelige af det hele, nemlig tandemaljen, der som små tynde, hvide skaller fandtes 25 cm fra kistens vestlige endesten. Alt andet var opløst. En mørkebrun, fedtet substans over bundens sten-dække kan være de sidste rester af den kohud, som

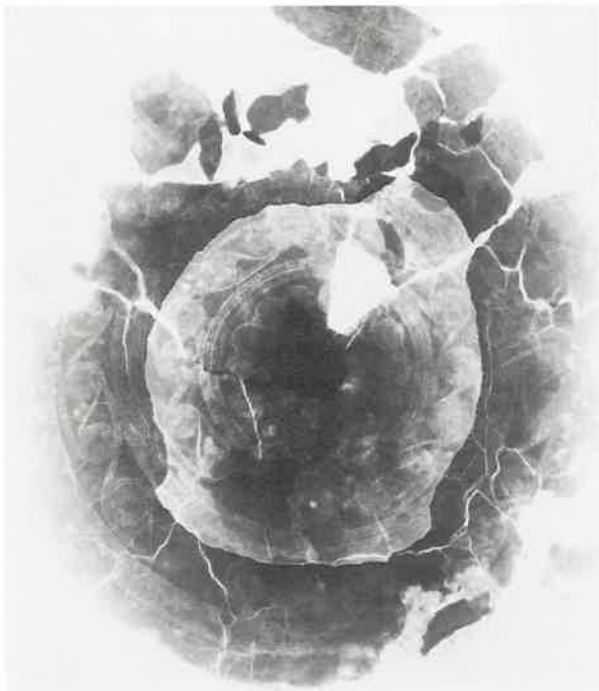


Plantegning af stenkisten. 1: Bælteplade, 2-3: Knapper, 4-5: Armbånd, 6: Tænder.

den gravlagte formodentlig har været indsvøbt i. I århundredernes løb har forskellige kemiske om-dannelsesprocesser påvirket bronzerne i kisten, så både bæltepladen og armringene fandtes i en stærk opløst og fragmenteret stand. Skulle de tages op uden at gå mere i stykker, måtte der gøres brug af en fremgangsmåde, hvor de blev løftet op af graven i jordblokke uden at være blevet gravet helt fri. Denne metode anvendes ved mange arkæologiske undersøgelser og består i at hælde gips eller smel-tet paraffin ned i en form anbragt omkring den sek-tion, man ønsker at hjemtage.

Når gipsen eller paraffinen er størknet, graves hele blokken fri og løftes op, hvorefter den videre under-søgelse kan foregå indendørs.

Efter denne metode blev oldsagerne i Frøstrup-graven nu indstøbt i paraffin, taget op og transpor-teret til Viborg Amts Konserveringsanstalt i Skive, hvor den videre undersøgelse og fremgrav-ning skulle foregå. En af fordelene ved denne ar-bejds-gang ligger i, at konservatorerne ved en



*Røntgenoptagelse af bæltepladen.*

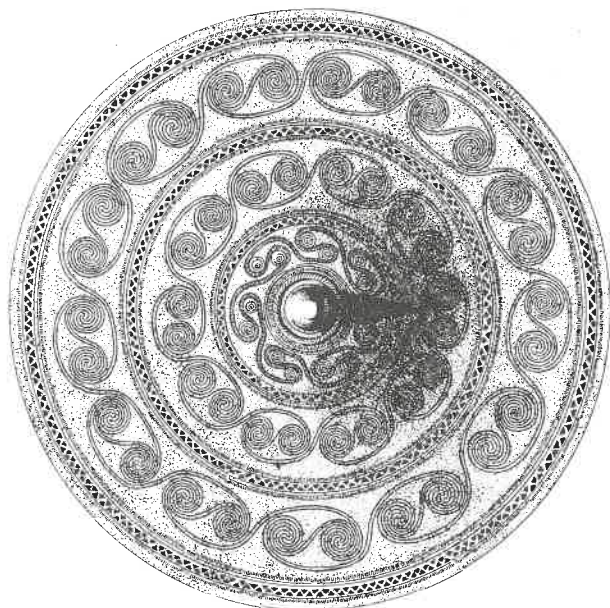
røntgen-gennemlysning af præparaterne ofte kan gøre supplerende iagttagelser, der samtidig danner udgangspunktet for det videre arbejde med fremgravning og konservering af oldsagerne.

Fra andre gravfund ved vi, at bæltepladerne i bronzealderens grave almindeligvis er smukt ornamenterede med indpunslede spiralmønstre. Om dette også var tilfældet med bæltepladen fra Frøstrup kunne ikke afgøres under udgravningen, men blev først konstateret ved røntgenopagelsen (fig. 7), hvor det ses, hvorledes spiraler i tre koncentriske baner snor sig smukt og regelmæssigt omkring pladens centrum. På grund af den fragmenterede tilstand bliver bæltepladen aldrig noget udstillingsstykke, men takket være oplysningerne fra konservatorerne er vi i stand til fuldt ud at rekonstruere dens udseende, der både i henseende til størrelse og udsmykning kommer meget nær den bælteplade, som ses på fig. 8.

Efter udgravningen og tømningen af stenkisten var den vigtigste del af undersøgelsen tilendebragt. Før gravningen blev tildækket kunne interessen nu samles om en nærmere tolkning og dokumentation af det lodrette snit igennem den overpløjede høj, som rendegraveren havde lavet (fig. 9). En første ting, der kunne konstateres, var, at der på stedet efter højens opførelse gentagne gange havde været en så kraftig sand- og muldflugt, at der havde aflejret sig et 1 m tykt lag omkring højfoden. Det er dette lag, som har beskyttet den ne-

derste del af højen, da denne blev udjævnet af hensyn til dyrkningen - og således helt givet er skyld i, at stenkisten fandtes så urørt, som tilfældet var. Gennem undersøgelse af højfyldens farve og struktur samt gennem fund af større sten, der har tjent som randsten, stod det iøvrigt klart, at højen ikke var bygget i een omgang. Over stenkisten var først opført en høj med en diameter på ca. 10,5 m, der så senere, formodentlig i forbindelse med en ny gravlæggelse, blev udvidet til at have en diameter på 14,5 m. Ved denne tilbygning fjernedes iøvrigt store dele af stenomsætningen omkring den ældste høj for at blive genanvendt ved foden af den nye. Hvor lang tid der hengik mellem de to byggefaser er vanskeligt at afgøre, da der ved undersøgelsen ikke fandtes nogen grav, som kunne knyttes til den yngre fase. Enten er den blevet sløjfet ved udjævningen af højen eller også ligger den stadig tilbage i den udgravede del.

Nu, hvor rapporten over undersøgelsen ved Frøstrup er udarbejdet, tegningerne rentegende og billederne lavet i mørkekammer, alt sammen med henblik på opbevaring i museets arkiv, er det på sin plads at stille spørgsmålet: Hvad fik vi ud af denne undersøgelse udover nogle stærkt ødelagte bronzer, der slet ikke egner sig til at udstille? Jo, ganske meget i grunden, ud over oldsagerne er der nemlig alle nødvendige oplysninger om graven og gravgaverne tilstede til at kunne sætte fundet ind i en større sammenhæng og bruge det sammen med andre fund til belysning af forholdene i Thy for lidt over 3000 år siden.



*Bæltepladen med spiraludsmykning fra Odsherred, Holbæk amt. Pladen er 20 cm. i diameter.*





*Snit igennem den overpløjede gravhøj; stenen i forgrunden af det lodrette snit har sammen med flere andre markeret foden af højen.*

Blandt de godt 300 grave fra ældre bronzealder, der i tidens løb er fundet i Thy og Vester Hanherred, kendes kun 8 andre grave med bælteplader, og blandt disse er det kun de fem, der er samtidige med Frøstrup graven, de øvrige fund er lidt yngre. Den bedste og geografisk set også nærmeste parallel har vi i en kvindegrav fra Langvad fundet i en gravhøj et par km vest for Frøstrup. Langvad graven indeholdte i lighed med kvindegraven fra Frøstrup en spiralpydet bælteplade, 2 armringer og 2 knapper; i tilgift hertil var der som gravgods også medgivet en bøjlenål og en dolk.

At den mængde bronze, der blev nedlagt som gravgods, kan tages som et direkte udtryk for den afdødes velstand - og formodentlig derfor også dennes sociale status - forekommer rimeligt, og støttes

iøvrigt af andre iagttagelser, det her vil føre for vidt at komme nærmere ind på. Et udstyr, som vi møder det i Langvad graven, signalerer derfor magt og indflydelse.

På samme vis er slægtens og den afdødes position givetvis også demonstreret ved det meget store arbejde, der lå i opførelsen af datidens gravhøje, hvor græstørv fra flere hektarer kunne havne i samme høj. Næppe alle medlemmer af samfundet fik efter begravelsen en høj rejst over sig. Bemærkelsesværdigt nok er mandsgravene, udstyret med sværd eller økse, meget mere almindelige blandt fundene fra højene end kvindegravene. I Thy kendes fra ældre bronzealder ca. 175 grave, hvor man udfra gravudstyrets sammensætning kan foretage en opdeling i henholdsvis en mands- og kvindegruppe. Blandt disse er 75% mandsgrave og kun 25% kvindegrave. På baggrund af disse tal må vi slutte, at mændene i kraft af deres medlemskab af krigergruppen generelt har været tillagt større betydning end kvinderne i datidens samfund. Set i dette perspektiv er den veludstyrede kvindegrav fra Frøstrup lidt af en sjældenhed.

Efter udgravningens afslutning er stenkisten blevet taget op og af finderens broder fhv. landmand Ingvar Krogsgård genopstillet i et lille anlæg kun 600 m sydvest for den overpløjede høj. De øvrige sten fra gravningen indgår nu i kirkegårdsdiget omkring Lild kirke.

Pløjningen foregår nu igen henover højen ved Frøstrup og henover de godt 2.600 andre sløjfede høje i Thy - hvornår dukker den næste stenkiste op?



*Peter Agerholms cigar- og cigarillosfabrik Lilletorv-Lillegåde. Uddannet i Chicago begyndte han 1898 fabrikationen i fødebyen Thisted, særlig anbefalede han sin cigar »Prospect«. Under de 4 gaslamper beskæftigede han op til 17 mand, deriblandt (som altid i tobaksindustrien) en del børn. 1909 solgte han fabrikken til konsul Bendixsen og blev dennes repræsentant, nogle år med bolig i Århus, derefter levede han resten af sit liv i Thisted.  
(Foto og oplysninger, Erna Dunhammer, Tåstrup).*

# Sjørring sø 1857 - 1918

Af Fritz Tandrup, Hjørring.

Sjørring sø blev udtørret i forrige århundrede, og søbunden har siden været landbrugsjord. Her berettes om de mange vanskeligheder, der måtte overvindes. Søudtørringen mødte stor modstand, og efterhånden viste det sig, at jorden slet ikke kunne forrente de investerede penge.

## De første søudtørringer.

Omkring år 1800 skrev professor Christian Olufsen følgende om vandafledning og søudtørring: »Opdyrkning af moser, kjær og søer er altid fordelagtige foretagender, og det er meget vigtigere at få vore vandenge udtørrede, end at få Jyllands heder opdyrkede. Hine ville sikkerligen betale den anvendte umage og bekostning mange procent bedre end disse«.

Olufsens optimistiske synspunkt var udbredt i årene efter de store landboreformer, og i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet blev adskillige vandområder udtørret. De største projekter var udtørringen af Nørreøkse sø nordøst for Brovst i Hanherred og Søborg sø i Nordsjæl-

land. Søudtørringens omfang svingede iøvrigt med konjunkturerne, og under landbrugskrisen efter napoleonskrigene gennemførtes meget få udtørringsarbejder.

Tørlægningerne tidligt i århundredet blev næsten alle iværksat af ejerne af søerne, der jo havde en naturlig interesse for arealerne, og afgrøderne var mest af græs og rør. Ingen af de tidligt tørlagte søer havde så effektiv en vandafledning, at de egnede sig for korn- og rodfrugtavl. Først efter ca. 1850 var den tekniske udvikling så vidt fremskreden, at tørlægningsforetagender i stor stil med fuldkommen afvandning blev økonomisk mulige. De usædvanligt gode eksportvilkår for dansk landbrug i denne periode gjorde kapitaltilgangen rigelig, og vej- og jernbaneanlæg muliggjorde transport af landbrugsprodukter over længere afstande. Under disse gunstige vilkår blev en række søer tørlagt, bl.a. Sjørring sø 1858-62, Tastum sø 1869-72, Koldingsunds 1872-78 og Gårdbø sø 1881-82.

Som det første af disse store foretagender blev Sjørring sø i flere henseender skelsættende.

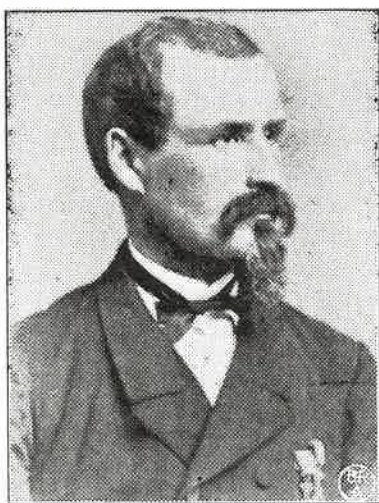
*Sjørring sø på målebordsmaterialet til Videnskabernes Selskabs opmåling i 1790'erne. Det er den første stort anlagte og videnskabeligt forsvarlige korttegning over hele Danmark. Den blev kasseret af militæret, fordi den ikke indeholdt højdeangivelser, og kun brugt til nogle dekorative landsdelskort. Men forarbejderne i 1:20.000 indeholder et væld af oplysninger af værdi for lokalhistorie og geografi- og de kan i kopier i original størrelse, benyttes på LHA. Sjørring sø har her en længde på 41 cm. Senere blev de minorerede matrikelkort (fra midten af 1800-tallet) og generalstabens målebordsblade (1880'erne) udsendt i samme målestok.*



## Kaptajn Jagd.

Sjørring sø ligger ca. 7 km vest for Thisted. Den dækker et areal på ca. 850 ha. og strækker sig fra Sjørring ca. 8 km mod vest. Dens skæbne som sø blev beseglet, da en af tidens mest farverige personer, Jens Christian Henrik Claudius Jagd, blev opmærksom på den midt i 1850'erne og gik i gang med at omdanne den til landbrugsjord.

Jagd havde ført en omtumlet tilværelse før han gik i gang med projektet. Han var født i 1821, og efter en karriere ved skolevæsenet, hvor han bl.a. var bestyrer af en privat realskole i Svendborg, slog han ind på ingeniørvidenskab. Senere studerede han udtørningsforetagender i England. Under krigen 1848-50 organiserede han sit eget friskarekorp, der altid optrådte i forreste linie, og efter krigen blev han arbejdsleder ved telegrafanlæg. Jagd var livlig og ligefrem, når han skulle forhandle om telegraflinjernes anlæg med myndigheder og private i by og på land, men det kunne skabe vanskeligheder, at han var beslutsom indtil stædighed, når han mødte modstand.



Kaptajn Jagd

I april 1857 fik Jagd af delegerede fra Thisted, Nykøbing, Skive og Viborg overdraget udførelsen af den private telegraflinje fra Thisted til Hobro. Det var under arbejdet med dette anlæg, han første gang kom i forbindelse med Sjørring sø. Arbejdet ved søen førte ham ind på en politisk karriere, og i 1859 opstillede han som folketingskandidat i Thisted. Han formåede at vinde den jævne befolkning omkring søen, hvor han opholdt sig efter ankomsten til Thy.

### Aftalen med søejerne

Grundlaget for en udtørring af søen skulle være en overenskomst med dens ejere, nemlig de omkring-

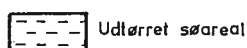
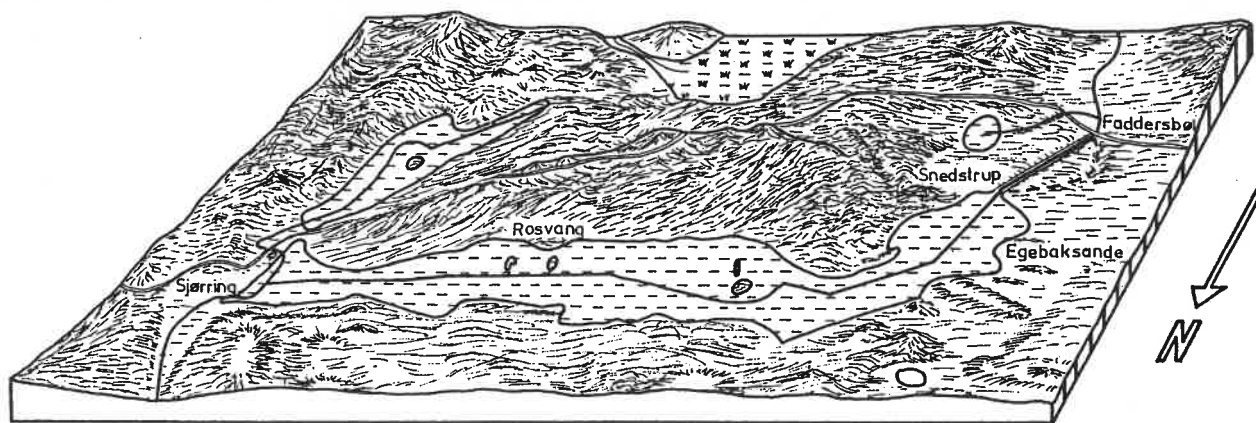
boende gårdmænd. Men først søgte Jagd indenrigsministeriet om tilladelse til at opnå skattefrihed for de tørlagte arealer. I oktober 1857 meddeltes det fra ministeriet, at i anledning af Jagds andragende »skulle man til efterretning og videre fornøden bekendtgørelse tjensteligt melde, at der fra ministeriets side intet mod den tilsigtede udtørring af nævnte sø findes at erindre«, og at den ansøgte skattefrihed var bevilget.

Omkring Sjørring sø var der i 1857 ialt 59 lodsejere med andel i søen, og Jagd måtte have dem alle med, hvis hans idé skulle gennemføres. De thylandske bønder lod sig ikke uden videre overbevise om nytten af et så dristigt og usikkert projekt, og de sikrede sig solidt mod letsindig udnyttelse af deres penge og velvilje. Jagd skulle for egen regning og risiko foretage alle indledende arbejder med opmåling, nivellering og projektering. Hvis resultatet af undersøgelserne blev, at udtørringen ikke betalte sig, måtte han selv bære tabet. Blev resultatet derimod positivt, skulle der dannes et aktieselskab, hvor Jagd skulle tegne sig for den ene halvdel af aktierne, »så at interessentskabet derved kan få borgen for, at hver undersøgelse er foretaget med behørig forsigtighed og nøjagtighed, samt at han ikke indbyder sig på andre foretagender eller udgifter end sådanne, som ligger i selskabets fælles interesse«. Den anden halvdel af aktierne havde søejerne ret, men ikke pligt, til at aftage i forhold til deres andel i søen. Jagd risikerede altså at komme til at stå alene med hele udtørringen, men fik dog også gevinst ved aftalen. Hvis søejerne sprang fra, betød det, at de overlod ham deres ejendomsret til søen gratis.

### Søejerne falder fra.

Jagd var færdig med forarbejderne i november 1858. På det tidspunkt var søejerne imidlertid blevet betænkelige. Jagd skriver selv herom i en artikel i Tidsskrift for Landøkonomi i 1874: »Det overraskede mig ikke, at alle egnens selvkloge mænd straks erklærede min plan for uigennemførlig; men jeg blev unægtelig overrasket ved at se den overordentlige iver, hvormed folk, hvis interesser i ingen som helst retning berørtes af mit foretagende, søgte at svække den tillid, hvormed mine medinteressenter, lodsejerne, var gået med på samme, og foranledige disse til at trække sig tilbage.... Det hele foretagende blev gjort til et galmandsarbejde«.

Det fremgår af Jagds aftale med lodsejerne, at deres tillid var knap så stor, som han selv gerne vil give indtryk af. Det er imidlertid en kendsgerning, at der snart opstod betydelig lokal agitation mod projektet, bl.a. fordi Jagd hurtigt skaffede sig politiske modstandere blandt egnens ledende mænd.



Udlørret søareal



Mose

Blokdiagram med: Landskabet omkring Sjørring sø. De udtørrede arealer er foruden Sjørring sø Mejlø i sydvest og Sperring sø i syd-øst. I baggrunden Hundborg mose. Thisted-Vorupørvejen er markeret. Sjørring søs gamle udløb er vist ved den punkterede linje vest for kanalen mellem Snedstrup og Faddersbøl. Syd herfor amtets hovedvandløb nr. 3. Diagrammets kant er 10 × 7 kilometer. 5 × overhøjning. Fremstillet på grundlag af generalstabens målebordsblade 1882-83.

Hvad enten det nu skyldtes søejernes indgroede skepsis eller andres agitation, så blev resultatet, at næsten alle lodsejerne faldt fra. Efter aktietegning til det nye selskab i november 1858 stod Jagd tilbage med 1.939 ud af 2.000 aktier, og et år senere overtog han hele søen selv. Aktieselskabstanken, ud fra hvilken Jagd havde søgt at arrangere udtørringen, var endnu ikke slået igennem.

## Hovedkanalen

Den vigtigste del af anlægsarbejderne ved Sjørring sø var gravning af hovedkanalen mellem Snedstrup og Faddersbøl ved søens vestende. Gennem kanalen skulle søvandet ledes ud i det åsystem, der via Ove sø, Ørum sø og Flade sø ender i Krik vig i Limfjorden. Kanalen blev ca. 12 m. dyb og 36 m. bred for oven, og der blev bortgravet omkring 130.000 m<sup>2</sup> jord på den 2 km. lange strækning. Dertil kom forarbejder ved kanalsystemet i selve sø en og udretning af åløbet syd for Faddersbøl. Thisted Amts Avis beretter, hvordan trillebørskolonner snoede sig op ad kanalskråningen til de øverste jordvolde. Jordarbejdet var det hidtil største ved en dansk søudtørring.

Arbejdskraften hentede Jagd dels lokalt, dels blandt omrejsende specialarbejdere. Der var både svenskere, tyskere og skotter i arbejdsstyrken, og alle disse mennesker skabte liv og røre på egnen. Mens de største gravearbejder stod på fra foråret og til december 1859 var der mindst et par hundrede mand fast beskæftiget.

## Striden med myndighederne.

Den 14. august 1860 kunne Jagd lade vandet løbe

igennem kanalen, selvom der manglede en del arbejde på skråningerne. Færdiggørelsen af arbejdet kom til at tage betydeligt længere tid end beregnet, bl.a. fordi Jagd kom i strid med myndighederne, og i amtsrådet sad en række af egnens ledende mænd, nogle med private lodsejerinteresser i engarealerne syd for åen, og de var ikke just begejstrede for projektet. Striden satte efterhånden hele egnen i bevægelse. Befolkningen blev delvist delt for og imod Sjørring sø, og i Thisted Amts Avis kom der talrige indlæg.

Striden opstod bl.a., fordi Jagds projekt kom i klemme i vandløbslovgivningen. Da han planlagde søudtørringen, forlangte gældende lov, at den, der ønskede ændringer ved et større vandløb, skulle bære ansvaret for eventuelle skader, når forandringen var gennemført. I januar 1859 vedtog rigsdagen imidlertid en ny vandløbslov, der forlangte bevis for, at ændringer i et vandløb kunne udføres uden nogen skade. Bevis skulle føres for en landvæsenskommission allerede før ændringer blev sat i værk. Med loven i hånden kunne amtet, der også havde indflydelse på udnævnelse af landvæsenskommissærer, lege katten efter musen med Jagd. Situationen blev yderligere vanskelig, fordi der ikke fandtes nøjagtige nivellementer og beregning af normalvandstanden i vandløbene.

Klager fra lodsejerne.

Da nogle lodsejere syd for søen sidst i 1860 klagede over oversvømmelsesskader på deres enge, tog sagen fart. De hævdede, at en udtømmelse af søen slet ikke kunne ske uden skader, og i den anledning greb amtmanden ind og krævede myndighedernes

kontrol med det sluseværk, som Jagd havde anbragt i kanalen til regulering af vandstrømmen. Kort efter krævede ejeren af Årup vandmølle, at Jagd »ikke måtte stemme eller standse vandets naturlige afløb fra Sjørring sø, så mølleridriften blev skadet«. I sommerens løb var vandstrømmen blevet bremset noget af hensyn til færdiggørelse af kanalen. Lodsejerne krævede altså garanti for, at Jagd ikke ledte for meget vand ud i vandløbet, mens mølleren ville have kontrol med, at der ikke kom for lidt. Sjørring søs udtørring var virkelig kommet i klemme.

Vandet måtte nødvendigvis standses om dagen, når der gravedes på kanalen, og derefter løbe lidt stærkere om natten.

I juni måned 1861 sikrede en kendelse lodsejerne ved at fastsætte en overgrænse for vandstanden i åen. Et par måneder senere ville man tilfredstille mølleren ved at kræve, at Jagd skulle lade vandet fra Sjørring sø have »frit og uhindret afløb« gennem kanalen. Overtrædelse ville medføre dagbøder.

### »Frit og uhindret afløb«.

Jagd havde ingen mulighed for at efterkomme de to indbyrdes modstridende krav. Ifølge hans eget udsagn valgte han efter bedste evne at bremse vandet, så vandstanden i åen ikke blev for høj, og dermed overtrådte han bestemmelsen om »frit og uhindret afløb«. I oktober mødte kongens foged op på Jagds bopæl i den nedlagte Faddersbøl mølle for at inddrive 550 rigsdaler, som Jagd skulle betale i dagbøder, fordi han havde hindret vandets frie løb.

Jagd blev rasende og dikterede ordret følgende til fogedens protokol: »Den landvæsenskommissionsforretning, som jeg nu således tvinges til at adlyde, er rigtignok af den beskaffenhed, at jeg ingensinde har kunnet antage, at andre end fulde og forrykte folk kunne vedtage en sådan bestemmelse, ...men da jeg i dag i gerningen har erfaret, at amtet i sin visdom har stillet en sådan fordring, så gør han herved afbigt for hans fornærmelige tanker...« Herefter gav han ordre til at fjerne stigbordene fra slusen, men protesterede mod at skulle adlyde en ordre, som han »uden at ville udtale nogen fornærmelse mod landvæsenskommissionens medlemmer, dog ikke med min bedste vilje kan anse for andet end vanvittig«.

Slusen blev åbnet, og vandet, der i sommerens løb havde samlet sig i søen, kunne nu »frit og uhindret« grave sig ind i siderne på den ufærdige kanal. Åens bredder længere nede, broer og stemmeværk, herunder Årup mølles, kunne blive undermineret

og revet væk af den kraftige vandstrøm. Jagd nægtede at gøre andet end at give vandet »frit og uhindret afløb«, og først efter godt et døgn blev kongens foged igen sendt ud for at regulere slusen. Store skader var sket, og i de næste 5 uger måtte Jagds arbejder ligge stille, fordi slusen var »beslaglagt« af kongens foged.

Striden bølgede frem og tilbage, og først i juni 1862 blev den bilagt. Den havde da været behandlet i ikke mindre end 5 forskellige kommissioner. En episode i februar 1862 giver indtryk af den stemning, forhandlingerne foregik i. Amtmanden havde indkaldt et af møderne til at finde sted i »Faddersbøl Mølle«. Derfor samledes egnens beboere og de fleste lodsejere på Jagds bopæl i den nedlagte vandmølle, som de plejede, når der var udsigt til skænderi om Sjørring sø. Amtmanden førte imidlertid kommissionen og sine tilhængere til den nyopførte vindmølle på den anden side af kanalen. Her »forhandlede« kommissionen i 2½ time, inden der endelig blev sendt bud over til forsamlingen hos Jagd. Her protesterede man mod, at mødet blev holdt et andet sted, end der hvor det var indkaldt til, og derefter gik flere sendebud frem og tilbage mellem de to huse, der lå ca. 100 meter fra hinanden. Efter 4 timer betragtede kommissionen Jagd som udeblevet og førte forhandlingerne til ende uden ham.

### Forlig.

Ved det endelige forlig opnåede Jagd ikke så lidt. Der blev tilkaldt teknisk assistance til nivellering og opmåling af vandløbet, så han ikke længere var udsat for følgerne af mere eller mindre tilfældige skøn. Bestemmelsen om »frit og uhindret afløb« faldt bort, og hans afhængighed af en bestemt overgrænse for vandstanden i åen skulle kun vare »sålænge kaptajn Jagd ikke har tilendebragt sine udtørringsarbejder«, og med disse var han trods alle vanskeligheder nået temmelig vidt i sommeren 1862. Erstatningskrav for forsinkelserne af arbejde lod han ligge.

### Projektet ca. 1863.

Efterhånden som udtørringen skred frem, blev søbunden af sig selv dækket af frodigt, grønt græs. Fra 1862 begyndte den egentlige besåning med 6-7 forskellige græssorter, og i 1865 var 550 ha. eng besået. Fra efteråret 1862-63 var der foder nok til den store besætning, der var anskaffet. Om dyndjorden udtaltes det, at om den »ej kunne sælges efter vægt som guano« så kunne den dog »finde fordelagtig afsætning i skæppevis til handelsgartnere«. Optimismen måtte dog have sine begrænsninger.



*Den særprægede gård, Egebaksande, blev opført i 1863 af Kaptajn C. Jagd, i en stil der leder tanken hen på en ridderborg. 110 ha af den udtørrede Sjørring sø blev lagt under Egebaksande, der var den eneste ejendom, som Jagd beholdt, da han efter udtørringen af søen i årene 1858-62 måtte sælge til A/S Sjørring sø.*

For at få såningen til at lykkes, måtte der yderligere graves mange grøfter, og hovedkanalen manglede endnu at blive ført ud i de dybeste partier af søen, hvor vandet fortsat dækkede store arealer. Udgifterne løb også i vejret, fordi Jagd snart så sig nødsaget til at opføre bygninger og indkøbe besætning. Oprindeligt var det planen at sælge søbunden til de omkringboende gårdmænd eller at leje den ud til kreaturhandlere, men efterspørgslen viste sig at være alt for lille.

Jagd byggede så Egebaksande, Schæfergården og første afsnit af Rosvang. Bygningerne var rødstenslænger af svær grundmur med mange særprægede detaljer. Navnlige Egebaksande, hvor Jagd selv tog bolig, var med sine ejendommelige takkede gavle et markant og ganske enestående indslag i egnens arkitektur. Om bygningerne så var så praktiske, ja det var en anden sag. Flot skulle det være, og sparsommelighed lå ikke til Jagd.

### Ejendomme glider Jagd af hænde.

Jagd måtte overvejende gennemføre søudtørringen ved hjælp af lånte penge. Herved kom han tidligt i forbindelse med en rigmand på Fyn, grosserer Hans Jørgen Rasmussen, der lånte ham store summer. Rasmussen havde Fyens Disconto Kasse i Odense som bankforbindelse, og bankens direktør, Lorens Bierfreund, havde stor tillid til Rasmussen. Hvis denne havde sat midler i et projekt, fulgte Bierfreund ofte med, og således endte både banken og Bierfreund som store kreditorer i Sjørring sø. Behovet for lån til søen steg og steg, ikke mindst efter en række uheld i 1863-64. Jagd beskriver selv,

hvordan regeringens krigsforberedelser i efter-sommeren 1863 hindrede transport til England af hans allerede slagtede og solgte fedebesætning, hvordan vinterfoderet gik tabt p.g.a. regn, og hele hans stab af forvaltere og fogeder blev indkaldt til krigstjeneste. Søens økonomi begyndte af blive tvivlsom. Søjorden uden bygning havde snart kostet det dobbelte pr. td. land af hvad man f.eks. ofrede på Kolindsund i 1870'erne.

I løbet af 1864-65 steg prioritetsgælden til 387.000 rigsdaler. Ved de sidste lån hos Hans Jørgen Rasmussen og Bierfreund måtte Jagd finde sig i, at kreditorerne kunne opsige deres lån med kun 3 måneders varsel. I april 1865 var der ikke flere penge til renter og afdrag, og Rasmussen og Bierfreund overtog Sjørring sø. Efter et mislykket forsøg på at sælge ejendommen på auktion, blev størstedelen (700 ha.) i 1866 overdraget til Hans Jørgen Rasmussens bror, grosserer Johan F. Rasmussen for 337.000 rigsdaler. Jagd beholdt selv Egebaksande med 140 ha.

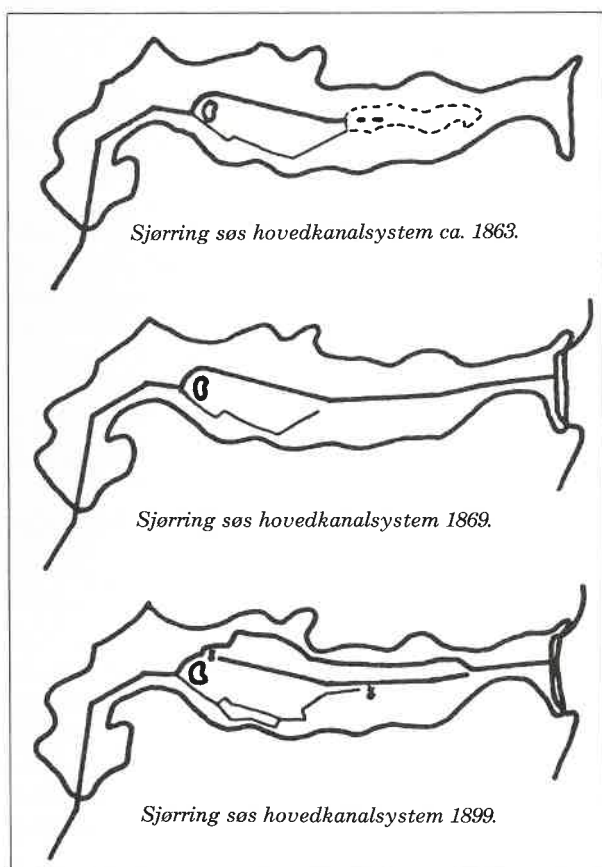
Den livlige kaptajn var hermed reduceret til en bi-person i Sjørring søs historie, og Egebaksande førte fra nu af en selvstændig tilværelse, kun lejlighedsvis i kontakt med den øvrige sø. I 1870 blev gården solgt til den senere kultusminister, Jacob Scavenius, og i 1903 blev den afhændet til dens tidligere forpagter, J.P. Hansen.

### Nye kanalarbejder.

Efter et par år med uregelmæssig drift på søen ansatte Johan F. Rasmussen i 1867 N.P.J. Buus som driftsleder. Buus var en af landets mest anerkend-

te landøkonomer. Han fik nok at se til. På den tid betragtede man i almindelighed Sjørring sø som et ganske mislykket foretagende. Vandet dækkede mere og mere af søbunden, bygningerne var mangelfulde, besætningens kvalitet beskedene, og søen- genes produkter umulige at afsætte på egnen.

Buus' første handling var en omfattende fordybning af kanalsystemet. Det var skæbnens ironi, at han i denne sag fik Jagd som modstander. Egebaksandes jorder lå noget højere end resten af søen, så Jagd var ikke interesseret i kanalluddybning. Hans holdning nu mindede om hans gamle modstanderes i Thisted Amtsråd. Han forsøgte at binde de nye ejere med krav om maximumvandstand i hovedkanalen ved Egebaksande, og Buus måtte igennem adskillige landvæsenskommissionsmøder, før sagen var ordnet og arbejdet kunne gå i gang. Hovedkanalen blev derefter uddybet i hele sin udstrækning, og den blev forlænget mod øst gennem søens dybeste dele til området umiddelbart vest for Sjørring.



### Dannelsen af A/S Sjørring sø.

Forbedringen af afvandingsforholdene var kun første skridt på vejen mod at gøre Sjørring sø rentabel. Også efter 1869 måtte der ofres store sum-

mer på kanaler, grøfter, dræning og byggeri. I 1872 gik Johan F. Rasmussen fallit og døde, og på det tidspunkt var gælden i Sjørring sø oppe på 528.000 rigsdaler. Der var taget stadig flere lån med sikkerhed i søen, også lån, som Johan F. Rasmussen havde anvendt til andre, mere tvivlsomme forretninger. Ved en tvangsauktion i 1873 nåede højeste bud kun op på 385.000 rigsdaler, og for dette beløb overtog Fyens Disconto Kasse søen som ufyldstgjort pantthaver. De yderste prioritets- have tabte herved 143.000 rigsdaler.

Sammen med andre kreditorer i Johan F. Rasmussenens bo dannede banken derefter i 1877 aktieselskabet Sjørring sø. Hele dødsboets gæld kom til at hvile på søen, og for at sikre driften måtte Disconto Kassen yde endnu flere lån. Så da søaktieselskabet startede, var den bogførte gæld næsten 1.4 millioner kroner (0.7 millioner rigsdaler). At bringe denne kæmpegæld ud af verden var A/S Sjørring søs egentlige formål. Drift af landbrug på søen var kun det middel, hvorigennem man håbede på at kunne redde noget af den tabte kapital. I 1870'ernes slutning var der imidlertid gang i søudtørringerne mange steder i landet, og spekulanter ventede store udbytter. Efter Buus' mening havde man i Fyens Disconto Kasse »sangvinske« forventninger til udbyttet af Sjørring sø. Man talte om etablering af en »kødfabrik« og en »hestefabrik«. Sådanne vilde idéer kunne næsten få Buus til at tænke på at forlade sin stilling på søen, fordi han var overbevist om, at den ville blive en fiasko som spekulation.

Det var noget af en formssag, at man havde valgt at arrangere sig som et aktieselskab. Alle afgørelser lå i Fyens Disconto Kasse, hvor aktiemajoriteten befandt sig. I alle spørgsmål om landbrug holdt man sig til Buus på Rosvang. Han ledede den daglige drift, antog og afskedigede sine medarbejdere, købte og solgte besætning, korn, foderstoffer, gødning og redskaber efter eget skøn. Kun når det drejede sig om byggeforetagender og særlige udgifter til kanalanlæggene, var bestyrelsen inde i billedet.

Aktieselskabet anså Buus for en meget værdifuld hjælp. Han blev aflønnet ved andel i driftsoverskuddet så rigeligt, at han alene ved sit arbejde for aktieselskabet kunne blive en rig mand. I nogle år tjente han over 10.000 kr. eller henved 30 gange så meget som en almindelig karl ved søens landbrug.

### N.P.J. Buus' virke

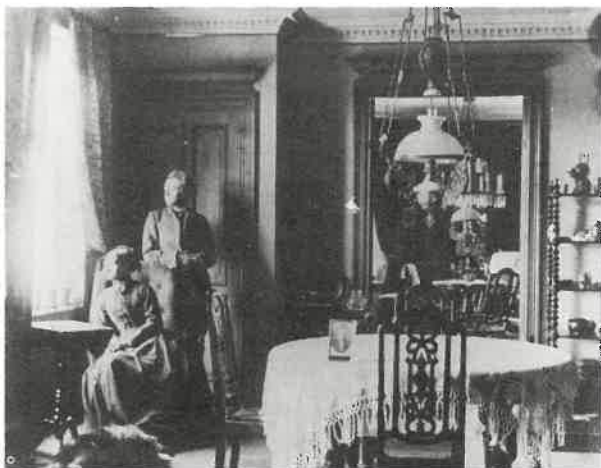
Buus' virke på Sjørring sø gjorde den igen til et foretagende, som hyppigt blev omtalt, denne gang for det velorganiserede husdyrbrug. De fleste



kvægopdrættere i Thy lagde endnu i 1860'erne hovedvægt på kødproduktion til afsætning på de slesvigske studemarkeder, og Jagd havde arbejdet efter samme retningslinjer. Men i Buus' tid på søen blev indtægten fra mejeriprodukter efterhånden næsten 10 gange så stor som indtægten ved kvægsalg, og på Sjørring søs enge græssede omkring 350 stykker kvæg, hovedsageligt malkekøer. Buus øvede en afgørende indflydelse på dansk kvægavl fra 1860'erne og op i 80'erne, og det lykkedes ham på Sjørring sø at øge mælkeproduktionen fra 1.600 til 2.600 kg. pr. ko pr. år, hvor landsgennemsnittet lå på ca. 1.500 kg. Han lod indrette et mejeri med hestegang, i 1872 der blev installeret en dampmaskine, og i 1883 fik søen den første centrifuge.

Fårehold gav betydelige indtægter i 1870'erne og 80'erne og en overgang holdt Buus omkring 850 får på søen. Han lagde mest vægt på kødproduktionen, der gav mere end dobbelt så store indtægter som ulden. Med den store effektivisering af mejeridriften kunne fårehold imidlertid ikke konkurrere i længden, og omkring århundredskiftet var næsten ingen får tilbage på søen.

Sammenlignet med indtægten fra husdyrbruget var indtægten fra salg af planteprodukter sekundær. I 1880'erne kom der omkring 60.000 kr. ind for mejeriprodukter pr. år, mens korn og frø til sammen kun gav 30-40.000 kr. Frøavlens, som Sjørring sø senere skulle blive berømt for, blev påbegyndt i 1876 og blev efterhånden koncentreret om almindelig rapgræs.



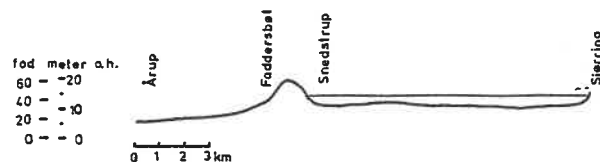
Interiør fra Rosvang i familien Buus' tid. N. P. J. Buus var inspektør ved Sjørring sø 1867-1886. I stuen sidder N. P. J. Buus' kone, Laura og sønnen Jens.

Den alsidige drift medførte udvidet behov for bygninger, og indtil ca. 1875 anvendte Buus store summer herpå. Søen krævede altså stadig nye in-

vesteringer, og det lykkedes ikke at få gælden væsentligt nedbragt før Buus' død i 1886. Han ledede driften på søen dygtigt i de første år, men sidst i 1870'erne blev han syg og tabte til dels det fastgreb om driften. Oven i disse problemer kom landbrugskrisen fra 1876-77, og i søaktieselskabet måtte man se i øjnene, at det ville blive en yderst langsom og vanskelig affære at få gælden afviklet.



Hovedkanalen i den dybe udgravning. Den indtegnede person giver indtryk af dimensionerne.



Profil gennem terrænet fra Sjørring sø til Årup mølle langs søens hovedkanal og amtets hovedvandløb nr. 3. Vandspejlet før udtømmelsen er angivet. Konstrueret efter generalstabens målebordsblade 1882-83.

## Nye folk ved roret.

De vanskelige år for Sjørring sø varede ved også efter Buus' tid. Først omkring år 1900 kan der spores en afgørende bedring i søens økonomi. Grundlaget for fremgangen i 20. århundrede blev lagt i årene efter 1886. Buus' post blev overtaget af Johannes Peder Leegaard, der tog fat på opgaven med friske kræfter og evnede at se problemerne under en ny synsvinkel. Leegaard var landbrugsuddannet med speciale i mejeribrug og havde et praktisk kendskab til entreprenørvirksomhed.

Lorens Bierfreund var formand for aktieselskabets bestyrelse indtil sin død i 1891, hvorefter formandsposten gled over på andre direktører i Fyens Disconto Kasse. Bankens interesse i den fjerne sø var stigende, især efter at Leegaard begyndte at præstere overskud til aktionærerne. Mellem Rosvang og Odense var der en livlig korrespondance om alle sider af driften, hvilket for Leegaard indebar den fordel, at han havde nogen at diskutere de mange vanskelige problemer med. På den anden side havde han aldrig så frie hænder som Buus.

Aktionærerne mærkede aktieselskabet meget lidt til. Der skete kun ubetydelige forandringer i aktiemassens placering i de første mange år, og ingen interesserede sig for at handle med papirerne, så længe de stort set betragtedes som værdiløse. I de 38

år fra aktieselskabets stiftelse og indtil første verdenskrigs højkonjunktur for alvor satte ind i 1915, gav Sjørring søs aktier kun sammenlagt 18½% i udbytte eller ½% årligt i gennemsnit. Fyens Disconto Kasse bogførte sine aktier så lavt som 10%. Da der blev handlet aktier i 1912 var kursen 35%, og 1914 steg kursen til 60%. Betydelige partier af aktierne blev nu købt af bestyrelsesmedlemmerne, der efterhånden fik større og større tillid til foretagendet.

## Bedre afvanding

Et tilbagevendende problem på alle tørlagte søbunde er det fænomen, man kalder »sætning«. Når en sø tørlægges, vil de afvandede lag trykke hårdere mod underlaget, og de organiske bestanddele i dyndet trækker sig efterhånden sammen. Der er derfor en stadig kamp mellem effektiv afvanding og »sætning«.

Straks da Leegaard kom til, fik han installeret en vindmølle til at pumpe vandet op fra de dybeste dele af søen, men kort før århundredskiftet var situationen igen uholdbar. Derfor gennemførtes i 1898-99 et projekt, hvor hovedkanalen blev ført uden om søens dybeste dele, op i nærheden af den nordlige bred. Den gamle kanal blev afbrudt og fordybet og vandet herfra pumpet op i den nye kanal ved hjælp af en meget kraftig vindmølle, en af landets største. År 1900 blev møllens store vandsnegl indrettet, så den også kunne trækkes af en lokomobil, hvis man fik særlig megen regn i forbindelse med stille vejr. Selv efter meget stærk nedbør i kortere tid kunne vindmøllen som regel holde vandet i åve, og hvis det kneb, kunne lokomobilen tages til hjælp og klare arbejdet på et par tønder kul. I 1918, kort før opløsningen af A/S Sjørring sø, indførtes elektrisk pumping.

## Landbruget i Leegaards tid

Helt frem til 1905 var der behov for nye bygninger. Det største byggeri, der blev gennemført i Leegaards tid, var opførelsen af Færgeborg 1886-89, men i årene derefter blev der stadig bygget om og forbedret på avlsbygningerne. Først efter århundredskiftet synes de at have nået en standard, der svarede til driften.

Ligesom Buus koncentrerede Leegaard sig især om husdyrproduktionen. Han ville nødigt drive Sjørring sø, som man f.eks. drev det udtørrede Kolindsund på Djursland. Her bortsolgte man alt korn, halm og hø uden at sørge for tilstrækkelig gødning, og ved denne rovdrift blev jorden udpint. I modsætning til denne ekstensive driftsform bragte Leegaard Sjørring sø ind i en udvikling,

hvor hele omsætningen gik i vejret, og driften stadig intensiveredes. Søen blev bragt til at producere stigende mængder foder, der gav grundlag for en ny vækst i husdyrbestanden, hvis sammensætning ændredes på samme måde som dansk landbrug i almindelighed oplevede. I perioden 1888-1914 fordobledes kvæg- heste- og svinebestanden fra henholdsvis 380 til 660, 30 til 60 og 200 til 400, mens fåreholdet næsten forsvandt.

Planteproduktionen nåede også en alsidighed, der svarer til, hvad man fandt i dansk landbrug i almindelighed i denne periode. Korn, rodfrugter og græs trivedes fint på søbunden ved siden af arealer med rapgræs, der var Sjørring søs specialitet. Sjørring sø var efterhånden blevet et stykke dansk landbrugsjord, ikke blot, som man havde forestillet sig på Jagds tid, et stykke »Thylands marsk«.

## Ejendommens salg

Under den første verdenskrig ændredes det økonomiske liv totalt. Rationeringen hindrede folk i at købe mere end et begrænset antal goder, og maksimalprisordninger lagde loft over, hvad goderne måtte koste. Derfor fik man ledige penge, og handelen med ejendomme blomstrede. I perioden 1914-1918 skete der på landsbasis rundt regnet en fordobling af priserne på landbrugsejendomme, skønt inventaret forringedes stærkt, og mange besætninger blev bortsolgt.

Der var mange liebhavere til Sjørring sø, og Leegaard besværede sig over »disse gårdspekulanter, der plyndrede ejendomme ved auktion på besætning og produkter.« Men det var klart, at aktieselskabets bestyrelse ønskede at sælge for derved at komme ud af den gæld, som Johan F. Rasmussens dødsbo var behæftet med i 1870'erne. I 1915 anslog Leegaard salgsprisen til 1,3 mill. kroner, men da ejendommen endelig blev solgt i marts 1918, indbragte den 1,8 millioner. Køber var et konsortium fra Thistd under ledelse af proprietær P. Støvring og sagfører Yde-Poulsen.

A/S Sjørring sø blev opløst den 2. maj 1919. De betroede medarbejdere fik betydelige gratialer, og Leegaard kunne trække sig tilbage med en livrente for mange års tro tjeneste. Da den endelige opgørelse af regnskabet havde fundet sted, kunne der udbetales aktionærene 277 % af aktiernes pålydende værdi, aktier, der omkring århundredskiftet vurderedes til 20 - 25 %.

## ». . . altid fordelagtige foretagender.«?

»Opdyrkning af moser, kjær og søer er altid fordelagtige foretagender«, skrev Christian Olufsen om-

kring år 1800. Han havde næppe forestillet sig, hvilket møje det kostede at gøre Sjørring sø til et »fordelagtigt foretagende«.

Det meget fine resultat af salget i 1918 skyldes et sammentræf af specielle omstændigheder. Under mere normale forhold havde Sjørring sø som andre udtørningsforetagender store vanskeligheder at kæmpe med. Tørlægningen kostede to fallitter, i en årrække tillod indtægterne ikke nogen som helst forrentning af aktiekapitalen, og der var endog tider, hvor det kun ved lån var muligt at forrente prioritetsgælden. Arealernes lave beliggenhed og dyndjordens tilbøjelighed til sætning fordrede store summer til dræning og pumpning.

Til gengæld fik søen stor økonomisk betydning for egnen, og det gav fortjeneste til en talrig arbejdsstyrke. Jagd skabte eksistensgrundlag for et mindre samfund, hvis historie afsluttedes i 1918, men som afløstes af flere store selvstændige landbrug, der i dag får søen til at yde mere en nogensinde før.

#### *Kildematerialet:*

*A/S Sjørring søs arkiv er afleveret til Erhvervsarkivet i Århus. Materialet er især fyldigt for perioden efter 1900, mens der kun er brudstykker fra tiden 1858-1900. Fra år 1900 og frem er besvaret samtlige breve fra inspektøren til bestyrelsen, ca. 3.000 ialt. Desuden findes et righoldigt materiale i Thisted Amts arkiver, der opbevares på Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.*

*Den vigtigste trykte kilde er C. Jagd: Om udtørningsforetagender i Almindelighed og om Udtørring af Sjørring sø i særdeleshed. Tidsskrift for Landøkonomi, 4. rk., 8. bd., s. 318-42, 1874. Desuden gav N. E. Hofman Bang en beretning af sine indtryk efter et besøg i 1864: »Sjørring sø«, Tidsskrift for Landøkonomi, 3. rk., 13. bd., s. 165-82, 1865.*



*En samling gårde og huse, et par købmænd, lidt fiskeri, postekspedition, marked og færgested. Det er en kort beskrivelse af Vest Vildsund først i århundredet.*

*I baggrunden, til højre, skimtes færgestedet ved Øst Vildsund.*



Den 15. maj 1905 begynder den indre del af Thisted havn at skride. Først bolværket mod syd, et par dage senere også det udenfor Toldboden. Det havde man virkelig gjort noget for gennem indædt sparsommelighed. Den gamle havn fra 1841 havde i 1880'erne fået en afsluttet form, men viste sig straks for lille. Angsten for at oceangående skibe skulle sejle forbi den lavvandede havn førte til en række store udvidelsesprojekter. Når de kom til byrådet blev det blot til lidt reparation og en lille opmuring. Således havde man - trods advarsler - 1904-05 gravet den indre havn ned til 13 fods dybde, men pælene var beregnet på 11 fod og iøvrigt møre. På det ene billede ses resultatet. Man tøjrede skyndsomst bolværket med jernkæder til ankre længere inde på pladsen og ringede til Hanstholm. Her arbejdede firmaet Saabye og Lerche, der sendte deres mand, ing. Hansen, til Thisted. Vi må regne med, at han er på billedet, vel også havnefoged A.C. Kløborg og nogle medlemmer af havneudvalget, fx. borgmester H. Clausen (form.), købmændene Worm, A.N. Kjærgaard, N. Poulsen og vejinspektør Dalsgaard.

Udover den imponerende revne, ser vi det inderste slæbested, helt blokeret af hyttefæde. I baggrunden helt t.v. en snip af J. P. Jacobsens have, t.h. Toldboden, begge en snes år gamle (denne inderste del af havnen blev opfyldt 1954-55).



I okt. var man igang med reparationerne, her ligger stenfiskerfartøjet »Johanne« ved bolværket udenfor Toldboden. Der skal åbenbart bringes orden på de store sten bag pælene og der anvendes dykker.

Folkene kan delvis være kommet med stenfiskeren.

Hvor der er vand i forgrunden, var der altså havneplads før »katastrofen«.

(I havnefronten bemærkes, at »Snorren« netop har taget også hjørnet af Havnestræde i besiddelse og sendt Café Morsø over på den anden side, udenfor billedet).

Episoden er vigtig fordi den var et chock, der satte gang i havnens ombygning fra 1907. Den blev dyr.

# Håndværkerfesten 1890

af Jens Ole Petersen, Thisted.



Portalen lå antagelig for enden af den nuværende Rosenlundsgade, vi ser nærmest mod øst, hvor bazarbygningen har ligget på spejderhusets plads. Gartner Carstens folk har ikke sparet på gran, men skelettet er tegnet af fabrikant Axel Lystrup ligesom bazarbygningen, der blev opført af tømrermester Chr. Brandt. Den østerlandske eventyrstil adskiller sig ikke fra mange af tidens udstillingsbygninger (Martin Nyrops «nordiske» stil på udstillingsbygninger i København 1888 har ikke slået an).

Da et tog af festligt dekorede vogne fyldt med glade mennesker den 10. august 1890 om eftermiddagen sindigt rumlede bort fra havnepladsen i Thisted, var noget nyt og her aldrig før prøvet sat igang. Thisted Håndværkerforening vovede sig frem med en håndværkerfest. Det var selvfølgelig en idé, der ikke var grebet ud af luften, den havde mange linier bagud.

## Først noget om håndværket på denne tid og om håndværkerforeninger 1)

Håndværket i den danske provins var i begyndelsen af 1800-tallet endnu ikke af nogen høj kvalitet. Svendeprøverne var ikke under rimelig kontrol og lavene fungerede egentlig kun i de større byer. I mindre var derfor mange håndværkere mere eller mindre fuskere. Disse blev så på en måde holdt nede af købmænd og embedsmænd. Det var stadigt *ikke velset, at håndværkere kom i rådet*. De måtte *ikke drive nogen handel*, med mindre de opgav deres håndværk, og de kunne *ikke optages i de fines »klubber«*.

Dette er her sagt hårdt, fordi det skal siges kort. De uheldige tilstande mildnes i nogen grad ved stadig tilflytning af fuldt uddannede folk fra de større byer eller fra udlandet.

Langt op mod 1850 kan nævnes talrige forsøg på at hæve standen f.eks. ved at optage nogle få håndværkere på kunstakademiet eller oprette velmente tegneskoler, hvor der undervistes i skønhedssans og stil (!), andre i retning af hvad der kom til at hedde »realundervisning« (højere og mere fagdelt end folkeskolen). Intet af alt dette forsløg.

Men i 1838 og 1840 stiftes to foreninger, der sætter debat i sagerne:

*Industriforeningen og Håndværkerforeningen i København.*

*Den første* gik stærkt ind for den fri konkurrence og for udviklingen af en industri, der krævede en opbrydning af snærende lavsbånd. Ordet industri var dog meget blødt i sin afgrænsning og kunne strækkes vidt. *Den anden* var snarere en forening af bekymrede håndværkere, der følte sig usikre m.h.t. næringsfrihed, men satsede på at højne de enkelte fags kvaliteter og samtidig bevare lavenes stilling. Mellem 1840 og 1857 blev der i provinsen oprettet 27 håndværkerforeninger, deraf 9 i Jylland.

Først med *loven af 1857 om næringsfrihed* begreb de fleste håndværkere, hvad der var ved at ske, og da lavene ved et *cirkulære 1862* mistede eneret til svendeuddannelse, blev mange grebet af en fortvivlet reaktion. Ministeriet ville end ikke høre på dem.

Slaget var tabt før det var begyndt. Men stiftelser af håndværkerforeninger fortsatte, 1879 var der 69 foreninger.

Efter omkring 1860 skulle man i håndværkerforeningerne kunne spore to holdninger. Den ene fastholder det enkelte fags særpræg (den zünftige indstilling) med krav om at de tvungne svendeprøver genindføres og med en lav prioritering af fagenes indbyrdes samarbejde. Den anden findes navnlig blandt de unge, der ikke havde været færdiguddannet i lavstiden. Den accepterer liberalismen, den indrømmer, at svendeprøver ofte var de rene farcer i mange byer og den er åben for industrien. De, der har denne holdning, vil istedet arbejde for social sikkerhed (ældre, syge, enker) blandt sine egne, for bedre uddannelse af lærlinge (altså alt, hvad der senere samles under navnet tekniske skoler) og i forbindelse dermed for bedre definerede og kontrollerede svendeprøver, selvom disse måtte blive frivillige. Meget af dette var faktisk anbefalet i cirkulæret fra 1862.

Til disse formål krævedes penge, og da håndværkere gennemgående ikke var velhavende, var deres foreninger det heller ikke. Penge kunne skaffes på tre måder: ved at *afholde udstillinger, varelotteri* og altså *håndværkerfester*.

## De første håndværkerfester.

Den forening, der gik i spidsen, var den i Kolding<sup>2)</sup>. Den var stiftet 1862 og var i 1884 kommet til at *mangle penge til at gøre et svendehjem færdigt*. Nu skulle hele byen bringes til samling om dette foretagende og det skulle i sig selv føre håndværkerne mere sammen. Samlingspunktet for festen blev *et langt optog af vist 52 vogne*. En samtidig skildring nævner, at man *ikke* så noget forbillede i det sydlige udland, hvor man ganske vist havde vognoptog, men med fremstilling af historiske emner. Her skulle det være *fagene*, der skulle fremstille sig selv og udsmykke vognene. Her kunne man snarere tænke på at »genoplive de gamle lavsoptog, som endnu for en tredive år siden var almindelige i vore provinsbyer«<sup>3)</sup>. Men kort efter oplyses det dog, at det var en norskfødt præst, der havde idéen med hjem fra Amerika!<sup>4)</sup>

Koldings optog inspirerede optog rundt i landet i de kommende år. Men *Kolding blev tillige pioner på et andet område*, nemlig ved til den næste håndværkerfest 1886 at lade præge en *erindringsmedalje*.

Det gjorde derefter Århus og Vejle 1887, Helsingør 1888, og i 1890 Nykøbing F., Assens, Grenå, Nakskov, Thisted,....

Derefter kom Slagelse (1890, ved en fest, hvor der blev bygget en tro kopi af Eiffeltårnet (i træ og i 1/7 størrelse)), næste år Fakse, Herning, Sorø, Svendborg, Ærøskøbing....<sup>5)</sup>

## Thisted.

Thisted fik sin første håndværkerforening med »Foreningen til understøttelse for trængende håndværkere og industridrivende og deres enker« 1867, Initiativet kom fra ejeren af jernstøberiet, W. Bonne, et par håndværkere og redaktøren for byens avis. Navnet viser os netop en af de naturlige opgaver for håndværkerne nu hvor lavene var stækkede. Den kom dog hurtigt til at optræde som en almindelig håndværkerforening, da den 1869 havde påtaget sig »aftenskolen«, dvs. en smule undervisning for lærlinge i tegning, regning og skrivning, med andre ord: begyndelsen til *Teknisk skole*<sup>6)</sup>.

1877 stiftes så *Thisted Håndværkerforening*<sup>7)</sup> med den brede vifte af mål: at styrke håndværkerfællesskabet gennem noget, der lignede borgerskabets klubber, helst med eget hus og restauration, at arbejde for frivillige svendeprøver og dertil udpege »skuemestre«, at arbejde videre med teknisk skole og med oplysning i vid forstand (f.eks. foredrag og optræden i deres egne lokaler). Alt dette ville give større anseelse i samfundet, status ville vi sige idag.

1886 var så den 36-årige bogtrykker for Thisted Amtsavis, *Henrik Rasmussen* (husmandssøn fra Stege), blevet foreningens tredje formand. Han - om nogen - kom til at stå for de nye tanker. Der skaffes hus på Vestergade, afholdes mindre udstillinger, prøves vareløtteri, indledes bedre forhold til købmændene. Juni 1889 er Rasmussen vært for et stort møde, populært kaldet »Håndværkerrigsdagen« (delegerede for den jyske del af »Fællesorganisationen for dansk industri og håndværk«, som foreningen var blevet medlem af i 1885). Knap et år senere sluttede Rasmussen og foreningens næstformand, *skomager Hobolth* er i Paris, de deltager i en fællesrejse til verdensudstillingen (det er den med Eiffeltårnet og elektrisk belysning) arrangeret for 400 danske håndværkere af »Rejsestipendieforeningen for håndværkere og industridrivende«<sup>8)</sup>. Det tør vist antydes, at en rejse fra Thisted til denne strålende udstilling må have virket meget stærkt på de to, der kan have taget meget med sig hjem både til den håndværkerfest, vi nu skal til at følge, men nok også til den amtsudstilling, Rasmussen stod for 1898 kort før sin død.

Et problem for tidens håndværk, som vi bør være opmærksomme på, er, at *svendene på denne tid*

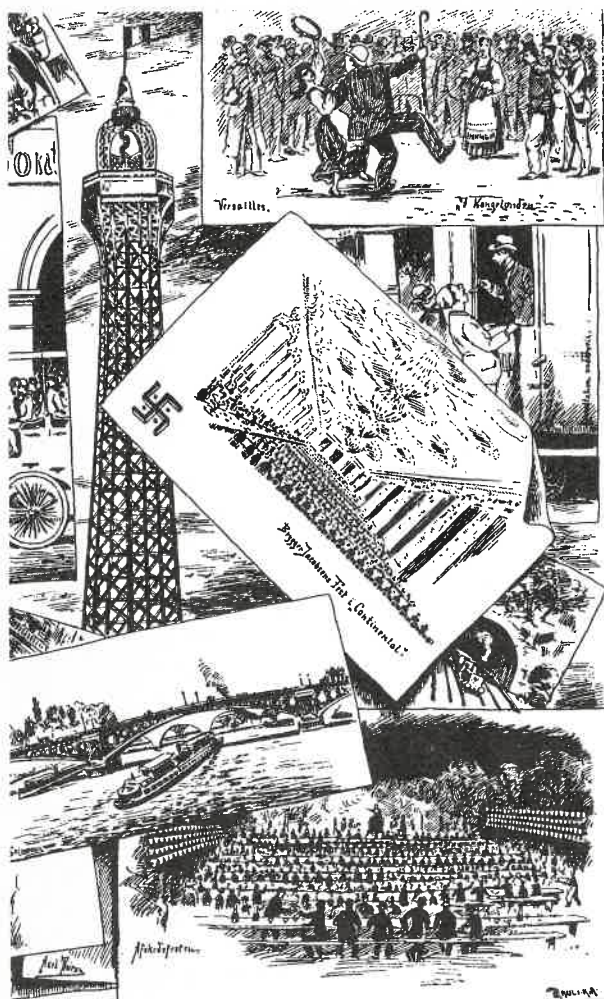


1890 var *Henrik Rasmussen* (tv) og *Axel Lystrup* (th) formænd for hhv. håndværkerforeningens bestyrelse og repræsentantskab. Rasmussen var født i Stege og kommet til Thisted 1871, hvor han døde 1899 (typograf, faktor, bogtrykker ved Thisted Amts Avis). Lystrup født 1845 i København og kommet hertil 1875 som værkfører på det nystartede »Maskinfabriken og jernstøberiet Thy« (senere kaldet fabriksbestyrer eller fabrikant). Rejste fra byen 1894 (hvorhen ikke opklaret). De to har stået for festen, men Rasmussen dominerede sine omgivelser og blev lagt mærke til, Lystrup skal have været den til det yderste beskudte tekniker.

bliver til »arbejdere« og deres organisationer ikke mere naturligt er mestrenes, men deres egne, de nye fagforeninger.

Et eksempel: 1886 var der blevet stiftet de såkaldte »håndværkernes rejseforeninger«, der skulle støtte svende på valsen eller blot når de flygtede fra et arbejdsløshedsområde til et sted hvor der skete noget. I ældre tid havde lavene taget sig af den slags, men nu skulle håndværkerforeningerne altså til at bygge en organisation op. Men netop denne sag tog også fagforeningerne op - og hvor hørte man så hjemme? Næst efter en svigt af basale livskrav: arbejde, mad, husly, så kan en sådan identitetskrise være følt ufatteligt bittert.

For daglejere er det næppe nogen omstilling at blive arbejdsmænd, hvad de forresten havde været kaldt længe.



Minder fra Rejsestipendieforeningens Parisertur. Tegnet af A. Thiess. (fra Ill. Tidende).

Noget andet som er ved at ske, er udviklingen af en egentlig industri. Som før omtalt var selve gløsen tidligere meget bred og indbefattede f.eks. systematisk husflid og kunsthåndværk som møbelsnedkeri og guldsmedekunst. Men det er nu, man i Danmark støder på fabriksindustri med maskiner og lønarbejdere og udsmidning af produkter på det åbne marked.

Bogtrykker Rasmussen strejfer emnet i sin åbningstale på den første festdag. Den industri, han tilsiger støtte, er den »mindre industri« -men anden havde Thisted jo aldrig set. Byens største virksomhed, nemlig »Maskinfabriken og jernstøberiet Thy« havde når det gik bedst en 30 beskæftigede. Og de var i høj grad med ved håndværkerfesten.

### Den direkte anledning.

I foråret 1890 begynder Thisted Håndværkerforening for alvor at arbejde med planen om en byg-

ning til den tekniske skole (den havde indtil nu været aftenundervisning i lokaler på Borgerskolen) og den 31. maj nævnes i håndværkerforeningens protokol for første gang idéen om en håndværkerfest, der skulle skaffe penge hertil. Byens håndværksmestre kaldes sammen, accepterer og i slutningen af juni er en komite dannet og dens praktiske udvalg nedsat. Formand blev (selvfølgelig) den kongeligt udnævnte borgmester H. Clausen, viceformand (som idéens ophavsmand ligeså naturligt) bogtrykker Henrik Rasmussen. Amtstidendes redaktør, Aaberg, bliver kasserer (det var han også for håndværkerforeningen). Et bygningsudvalg består af en tømrer, en snedker og en maler, et tomبولaudvalg rummede bl.a. kunstdrejer Bunch og endeligt var der et forlystelsesudvalg, hvor Rasmussen sikkert med glæde har siddet. Han starter iøvrigt med at skrive til en by, der fornyligt selv havde håndværkerfest.

Det var den 14. juni han skrev til håndværkerforeningen i Nykøbing-Falster, det giver to svarbreve den 19. juni og 6. juli, skrevet af kobbersmedemester Chr. Haagensen. Her havde man haft 28 vogne i optøget, alle med 4 heste og førere ved alle forløbere, så de ikke skejdede ud, fortæller Chr. Haagensen, og han er villig til at sælge nogle fotografier af dem billigt. Man kan også sælge eller udleje forskellige ting, bl.a. et stort danebrogflag med en vældig kringle og en kransekage. Haagensen råder til at have mindst 4 orkestre (de havde selv for få) og slutter med de deprimerende ord »jeg ville ikke have indladt mig herpå, havde jeg skuedet uhyre arbejde, det har givet«.

Kontakten med håndværkerforeningen i Assens skulle blive mere givende. Når Rasmussen ikke tog initiativ til denne, kan det skyldes, at man få år tidligere havde modtaget en anmodning fra Assens om fælles arbejde mod toldloven og havde svaret ret formelt, at Thisted Håndværkerforening ikke drev selvstændig toldpolitik udenom Fællesrepræsentationen. Nej, det blev en thisted-håndværker, der spurgte en bekendt i Assens, om de havde ting eller idéer, der kunne bruges her. Og det fik så formanden for håndværkerforeningen, farver- og fabrikant P. Bertelsen, til mellem 18. juli og 6. august at sende 5 breve til vores bogtrykker. Breve, der næsten sprudler af fortælle- og hjælpelyst. Han er nok lidt formel i sit første brev, men tør hurtigt op og priser i sit sidste det gode håndværkersamarbejde. Også han tilbyder brugte genstande, nemlig 6 skilte (lærred på trærammer) for 20 kr. (har kostet 40 kr.) og da de faktisk betales, må vi antage, at de har kunnet indpasses i festen her. Han angiver omhyggeligt hvert enkelt bogstavs farve (brun, grøn, sort eller blå).

Ho! Ho!  
Tyrolerferdinand  
Ho! Ho!

Tryllekunstneren  
Professor Charles  
(med billede)

Det verdensberømte store menageri  
(Billede af bjørn)  
(Billede af gris)



Pigeduft og Harpeklang  
25 øre  
Optræden af 1. ste kl. piger  
Entre 25 øre

Den største Zulukaffer Bob  
i hele Verden  
Den mindste Dværg  
major Knob

Damekomiteens  
Kaffe og Chokolade  
Telt

Hvis Rasmussen købte disse skilte, ville Bertelsen give nogle nyttige og gode idéer, vink og råd. Rasmussen bestilte og fik så oplysning om *menageriet*, der bestod af to mænd iklædt dragt som tiger og bjørn, samt en (sprøjte-)slange, dertil hund, høns, duer og to dygtige forevisere. Bertelsen får senere foreningen i Odense til at sende en orangutang og en bjørnedragt til Thisted. Zulukafferens og Tyrolerferdinands dragter når aldrig frem.

Et af hans gode råd lyder: opret en *damekomite*. I Assens gik damer rundt til alle familier og tiggede gaver til tombolaen, og først derefter blev byen rigtig interesseret i festen.

Et andet: så meget som muligt skal laves af byens egne folk. Et tredje: husk akkord med alle arbejdere »ellers bliver De trukket op ifald De får godt overskud især«.

Et fjerde: gør alt i penge så meget som muligt uden hensyn. Og et sidste: »husk på damerne«. (med krøllestreg under).

Rasmussen får et praj om, at 2 *herolddragter* kan lånes i Roskilde og manufakturhandler Jens Müller dér oplyser, at »til hver dragt hører jakke, benklæder, skærf, fangsnor samt hattefjer og handsker, mangler således kun en rund blød bredskygget hat og støvler samt trompethorn..«.

Pris 8 kr. plus forsendelse.

Ved siden af korrespondancen med disse håndværkerforeninger havde Rasmussen tillige at gøre med alle de tilbud på gøgl o.lign., der indløb nu hvor planen om festen var sivet ud over landet. Herom i det særlige afsnit om gøgl senere.

Komiteen arbejder hurtigt og allerede den 2. og 3. juli<sup>9</sup>) kan man i annoncer afstikke festens rammer og dens indhold som det tegnede sig på dette tidspunkt. Dagene sættes til den 10. og 11. august (det var søndag - mandag!).

Festen er »i lighed med, hvad der i de senere år har

fundet sted i en mængde større og mindre byer i landet« og den skal skaffe penge til Teknisk skole. Den er bygget op om et *optog af vogne*, udstyret og betalt af så mange fag som muligt, en *festplads* på »de nøgne knakker« øst i byen (dvs. Østre dyrskueplads) med en *æresport*, to *danseestrader*, en *bazarbygning* bl.a. til *tombolaer*. Ikke at glemme: *mange spise- og drikkesteder* og mange *forlystelser* »med Københavns Tivoli som mønster«. Der loves flere *orkestre*, *elektrisk lys* (og det for første gang i Thisted), de gammelkendte *kulørte lamper* og hver aften et *festfyrværkeri*. Pengene skulle komme ind direkte ved entre til festpladsen, tombola, dansebilletter o.lign., dels indirekte: alt gøglet kostede ekstra, men gøglere og restauratører betalte studeplads.

Oveni alt dette kom noget formelt, men meget vigtigt. Der skulle opstilles en talerstol og her ville blive talt *for kongen, for fædrelandet og i dagens anledning*.

Tilsyneladende var alle blevet smittet af Rasmussens optimisme og arbejdet i udvalgene gik let fra hånden.

Tilsyneladende - for i sin tale på den første festdag nævnte bogtrykkeren, at der var nogle, »ja endog håndværkere«, der ikke ville være med, fordi de fandt det gøgl det hele. De havde også sagt: Hvad skal vi med al den lærdom i de tekniske skoler? »Bid de ord i Dem igen«, svarede Rasmussen. Denne strid i kulissen er måske grunden til at enkelte fag glimrer ved ikke at møde op med en vogn - og den skulle give dønninger ved byrådsvalget et halvt år senere<sup>10</sup>).

Der var nu en måned til at få alle brikkerne på plads. Noget måtte opgives (således et cykelvæddeløb og et sommerteater), andet dukkede uventet op (Edisons fonograf og menneskeædernes redskaber fra Kongo).

*Fabrikant Axel Lystrup* (Maskinfabriken og jernstøberiet Thy) tegnede bygningerne og byens tømmerer opførte dem. *Gartner Carstens'* 50 kvinder bandt guirlander i flere dage og de 500 store grantræer fra Friisenborg blev plantet på terrænet. Nok ikke Versaillesparken, end ikke Marsmarken under verdensudstillingen - men alligevel!

Billetsælgere, vagter og retiradepasser var engageret, gøglere kommet til byen med deres grej og telte, det tunge gods (karussel og gynger) var kommet op at stå efter planen.

I sidste minut blev nogle vanskeligheder ryddet af vejen (som da Thisted borger- og sangforening pludselig ikke ville udlåne sit forte-piano, men lod sig overtale den 8. aug.)

Alt var parat.

## Festen

Festen skal her først skildres i et sammenhængende forløb, så man kan få en fornemmelse af, hvad det hele var<sup>11</sup>).

Derefter vender vi tilbage til enkelte emner eller synsmåder, der fortjener lidt nærmere behandling.

Søndag den 10. aug. sætter som sagt det store festoptog sig i bevægelse nede fra Østre havneplads (formentlig udfor det store gamle pakhus) omgivet af en tæt tilskuerskare. Der er kommet ekstra tog og to dampskibe med gæster. Vejret er godt. Ruten gik op ad Storegade, over Storetorv, Vestergade, Frederikstorv, over »stationspladsen« (banegården var jo ny, fra 1882, det må være her, telegraflinierne måtte tages ned, da nogle af vognene var så høje), videre ad Jernbanegade, igen over Storetorv, så gennem det uægtelig smalle strøg: Torvegade, Lilletorv, Kringeltorv, Østergade og derfra op ad Østerbakken (det har været drøjt) og ind på pladsen fra den nuværende Rosenlundsgade. Her ankom man efter 35 minutters kørsel kl. 16.15.

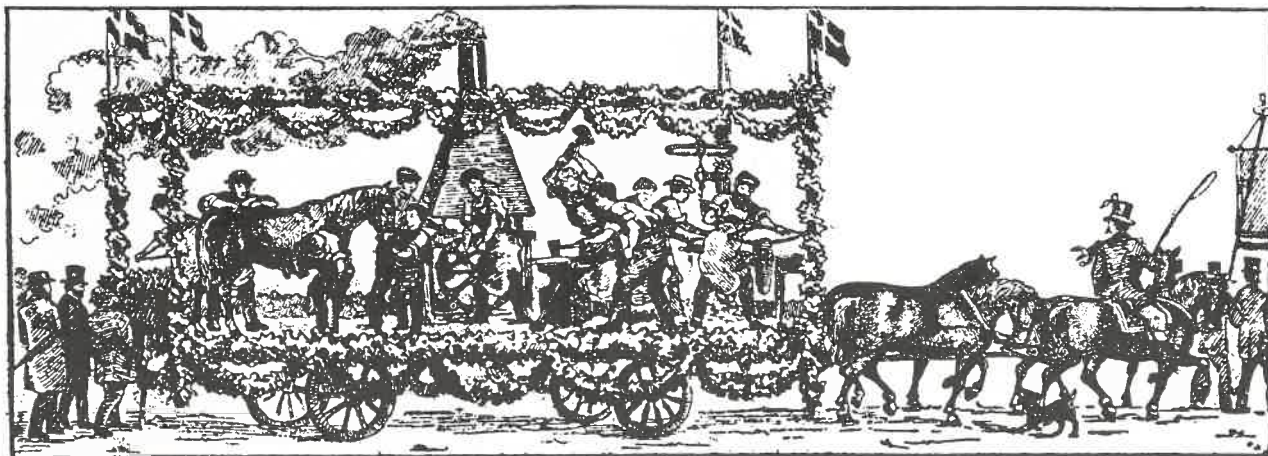
Optoget, der jo er det første af sin art her i byen skal beskrives på grundlag af de to avisers reportage.

Forrest 1 *musikkorps*, så 2 *herolder til hest* og derefter 3 *åbne landauere* med specielt bærede personer. I den første *borgmester Clausen* (57 år) med de tre ældste mestre i byen, *slagter Hillers* (73), *skomager Sund* (76) og *kurvemager Weinhandler* (74). Den anden kørte med *bogtrykker Rasmussen* (39), de to ældste svende, *snedker J. V. Yde* (55), *former C. Mouritzen* (47) - og håndværkerforeningens ældste æresmedlem *justitsråd Hansen* (78)

Det var et kup: C. A. H. Hansen var byens grand old man, havde i fire årtier været virksom med utroligt mange projekter. Anlæg af kalkværker, begge jernstøberier i byen, brandforsikring, udsmykning af Christiansgave, træning med minutrifler i 1864, stod bag starten af realskolen, stærk kirkeligt engageret (selv stud. teol. og svoger til en tidligere Thisted-provst), politiker i folketing og sad nu i landstinget, konservativ af den nationalliberale oprindelse, jovial og velset i alle kredse.

(Men det var kun 5 måneder siden, håndværkerforeningen havde gjort ham til æresmedlem. Det har altså været en stor triumf og ære for bogtrykkeren at kunne vise justitsråden i sit optog!).

Iøvrigt døde han 1894 og hans store gravsten kan ses glemt og forsømt på Sdr. kirkegård<sup>12</sup>).



Vognene fra festen i Kolding 1884 er gengivet dels fra *Ill. Tidende*, dels fra en bog (1910), der har det fra et samtidigt blad (ikke fundet). Smedene vovede det samme som smedene i Thisted: At sko en hest på en vogn, med esse og ambolt, man skulle synes det var farligt, hvad kunne den lille hund ikke gøre med hestene?

Den tredje vogn var helliget Teknisk skole med formanden *overlærer Gravers Nørgård* og andre fra bestyrelsen.

Herefter fulgte *snedker J. Kirkegaard* (31) til fods med foreningens fane.

Dermed var der plads til *fagenes 22 vogne*. De skulle demonstrere, at håndværket stadig var lyslevende og fagsolidariteten fremgik af at hvert fag stod sammen om arbejdet på og udgifterne til vognen. Dermed blev det også en billig del af festen for komiteen.

Kun 21 kom afsted.

1. Fra *gartnernes* vogn kastede 4 småpiger blomster til alle sider.
2. *Sadelmagerne* stoppede møbler.
3. *Malerne* var ifærd med en »vægdekoration«. I denne dekorationsglade tid kunne en maler »marmorere«, »ådre« (male fine træsorters årer på billige) og dekorere i flere stilarter, helst dem alle).
4. *Slagterne* lavede hakkekød.
5. og *karetmagerne* samlede hjul.
6. *Snedkerne* havde »en overordentlig smuk pynnet og meget stor vogn, en af de højeste i toget. Søjlerne tæt beklædt med forskelligt farvede spåner. Overdelen dannede en krone af vældige dimensioner. Folkene hævlede og savede som om de havde arbejdet på akkord«. (TAT)
7. *Sømændene* roede i en udsmykket båd. »Bådsmandspiben gav indtryk af striks kommando. Chefen sad og målte højden«. (TAT)
8. *Tømterne* byggede et lysthus på turen og højste kransen ved ankomsten til festpladsen.
9. *Bogtrykkerne* arbejdede med at sætte og trykke en hilsen på vers fra Gutenbergs sønner. Gutenberg selv tronede øverst oppe »i fuld legemsstørrelse« (om levende eller i papmache siges ikke) og typograferne bar »de nye klædelige faghuer«. (TAA)
10. *Bødkerne* fremstillede »smørtræer« (dritler) og »vakte meget bifald . . . ved deres lystige arbejde« (TAT)
11. *Bogbinderne* havde på vognen 2 næsten et par meter høje protokoller, en journal og en hovedbog, de stod halvt åbne og indeni kunne man se bogbindernes arbejde. Igen her noget meget tidstypisk, enhver forretning, ethvert kontor fungerede kun med protokoller.

Efter første afdeling var der indskudt et nyt orkester og nye herolder samt en gående procession af *elever fra Teknisk skole*, alle med et lille flag i hånden.

Næste afdeling begyndte med

12. »*Fabriken Thy* med den mest originale og kostbareste vogn i toget. Fire søjler, bestående af fire smukke rundovne, bar en overbygning, bestående af fire buer, der samlede sig om den høje dampskorsten. Folkene i fuld virksomhed med at støbe medaljer til festen«. (TAT). Vognen var (iflg. TAA) trukket af fire sorte heste, ført af smede i arbejdsdragt. (Om medaljerne se det senere spec. afsnit).
13. *Skomagernes* vogn var smykket med en stor støvle og der var mestre, der skar, svende, der syede, damer, der nådlede og drenge, der pudsede støvler, iøvrigt »fløjtede de en lystig sang, alt medens de arbejdede«. (TAT)
14. *Skibsbyggerne* havde gjort det lidt indviklet. Øverst et fuldrigget lineskib, det stod på en båd med kølen opad og *under* den sad de og spantede en båd op.
15. *Murerne* havde muret en port op, men da de begyndte at køre, rystede den helt sammen. De måtte udgå og have følt sig lidt flove. Men på andendagen holdt stenene sammen.
16. *Blikkenslagernes* vogn var helt af blik og forment som en lygte, hvori de så sad og »loddede blikdåser«. (TAA)
17. *Bagerne* kastede nybagte kringler i grams.
18. *Stenhuggerne* var igang med to store bropiller (TAA), efter TAT bestod vognen af »en vældig jernbanebro, opført af kvadersten. Folkene i virksomhed med at tilhugge to kvadersten til den ene pille, som viste udskejjende tendenser«.
19. *Rebslagerne* spandt, vævede - og sang. Lidt trist at netop de, skomagere og bødkerne sang, fløjtede og var muntre, tre fag, der stod for at bukke under for den voksende industri.
20. *Smedene* bedrev det kunststykke at besko en hest på vognen, mens de smedede »af hjertens lyst«. Men de blev forsinkede og vognen med den ekstra hest ankom alene på festpladsen.
21. *Drejerne* arbejdede under en stor paraply og
22. *Skrædderne* under våbenskjolde (?) og en mægtig saks.

Inden togets ankomst var mange tilskuere fra havnen kommet indenfor på pladsen (50 øre for voksne, det halve for børn). Nu kom det sidste ryk. Derefter fulgte den officielle åbning med de tre taler.

Den trofaste embedsmand, by- og herredsfoged *Clausen* talte for *kongen*. Og Chr. 9. og *Clausen* passede sammen, derom mere i afsnittet »Politiske undertoner«. *For fædrelandet*, det smukke, det

tapre, talte skomagermester *Hobolth*, stærkt henrevet. Og i »i dagens anledning« endelig bogtrykker *Rasmussen*. Det blev en tale om håndværkets problemer netop nu. Den viser klart, at *Rasmussen* netop hørte til gruppen af yngre håndværksmestre, der ville leve med liberalismen og med industrien (den mindre, forstår sig).

Men han nævner et alvorligt problem. Efter hans iagttagelse, så er mange håndværkerbørn tilbøjelige til at flygte fra erhvervet og over i noget finere, til handelen eller studier. Der kan så ikke opsamles viden og penge i slægterne. Om han har ret, er noget andet. Der kan i Thisted nævnes adskillige slægter, der i mange generationer har holdt sig til ét erhverv.

Først nu kunne alle spredes - til mad og drikke, til gøgl eller gå direkte på dansgulvene.

*Fortæring* sørgede hele 9 restauratører og 2 konditorer for i de mange telte (der var iøvrigt op mod 100 værtshusholdere i byen på denne tid). Håndværkerforeningens nye vært, den senere købmand N. Kabell, havde det største telt. Der var købt godt ind af fede og stærke varer (ja, og Carlsberg, Tuborg samt bryggeriet »Limfjorden« i Aalborg støttede håndværkergejsten med hver 2 - 3 tdr. øl), til kvinder og børn var der lettere drikke og masser af kager.

*Danseestradene* bar de lokkende navne »Figaro« og »Kjæden« (efter folkelige danseetablissementer i København).

*Sangerteltet »Høvlén«* søgte mange til, det blev holdt oppe af to sangerinder fra Århus og socialisten på jernstøberiet, former Fritz Knudsen, måske som sanger, og holdt sammen af organist Emil Fritsch' kraftige hænder.

*Gøglet* i telte og boder skal ikke beskrives nærmere her, det får sit eget afsnit. Det kostede ekstra, men det var folk jo vant til fra markederne, f.eks. de brogede krammarkeder, hvoraf det sidste blev holdt 1882.

Så kunne man jo tage et nummer i den dyre *tombola* eller den lidt billigere. Nogle gevinster var indkøbt, andre skænkede. Justitsråd Hansen havde således givet portrætter af »kejserparret« (formentlig den russiske zar og hans danske kone) med den klausul: må ikke skilles! men der var også brugbare varer.

*Bazarbygningen*, som Lystrup havde tegnet i en slags lool nat-stil, har sikkert været beundret, medens man vandrede rundt i den midlertidige skov på 500 grantræer, nogle op til 10 meter.

Efterhånden som aftenen skred frem (de lyse nætter var jo netop slut), kunne man betages af de mange fakler og de 1000 kulørte lamper (leveret af

to boghandlere i byen), men over festområdet strålede i kold skærende disharmoni *en elektrisk lampe!* Anlægget kom fra Horsens og var opstillet af Lystrup og telegrafbestyrer Østergaard. Kraft fik det fra et *lokomobil*, som havde fået sin drivrem repareret i sidste øjeblik af sadelmager J. Mensen. Uden sammenligning iøvrigt kan man jo godt tænke på Eiffeltårnet på verdensudstillingen i 1889, hvorfra der også sendtes lys ned over udstillingshaven.

Dagens afslutning bød på det allerfestligste. Det var gratis for alle gæster, ja helt gratis for hvem, der stod med næsen i indhegningen, nemlig kunstfyrværker Kraftings forestilling (se nærmere under gøgl). Vi bør nok tænke på hvor stærkt et fyrværkeri stod i kontrast til tidens sløve lys i hjemmene.

*Denne første dag* følte som den største folkefest i Thisted nogensinde, hvad den sikkert har været. Med håndværkerne var der vel en 9000 mennesker på festpladsen. Byens indbyggertal var ca. 5400. Solskin havde det været. En god dag.

*Mandagen blev sort.* Festoptoget var reduceret med de to højeste vogne, da telegrafene ikke tillod at tage ledningerne ned en gang til. Og der var kun en landauer i spidsen (justitsråden tog ikke turen igen - det gjorde derimod bogtrykkeren). Da toget ankom til festpladsen, begyndte regnen at styrte ned.

»... og folk styrtede i løb bort fra festpladsen eller ind i teltene som kun dårligt var i stand til at beskytte mod den gennemblødende regn«.

Flere hundrede gæster fra Skive var ankommet med skib. »De fik ikke nogen glæde af deres besøg« skrev en af aviserne.

Ud på aftenen blev det bedre, men da var landboerne taget hjem!

#### En gæst,

#### der aldrig nåede frem til festpladsen.

En lommetyv havde med tog fra Århus begivet sig på vej mod Thisted for at nyde godt af festen. Men Århus politi havde gættet det og telegraferede det til Thisted »og ved ankomsten på banegården blev mester langfinger modtaget af en gendarm, der med sædvanlig beredvillighed tog sig af hans videre ophold her i byen«.

(Dette referat er fra Højres Amtsavis, hvorimod Amtstidende, med Venstres særlige syn på gendarmen, intet har om sagen).

*Forskellen på de to dage* kan udtrykkes på mange måder. Af 10200 betalende gæster kom kun de 2250 på andendagen. Første dag solgtes 937 tom-

bolanumre, andendagen 348, danseestraderne besøgte om søndagen af 544 damer og 552 herrer, dagen efter 106 damer og 94 herrer og endelig indbragte retiraden henholdsvis kr. 3.55 og 2.25 (heraf skulle Ane Madsen have kr. 2.50 for vagthold. Den regnbygge kostede teknisk skole en 2000 kr., skønnede man dagen efter.

## Opgørelse

Nu skulle det hele afvikles. De usolgte tombolagevinster og de fleste af materialerne blev bortauktioneret (men hvem har brug for en østerlandsk bazarbygning eller 500 juletræer i august?).

Dyrskuepladsen blev »repareret«, en del stokke, paraplyer og en rød uldtrøje (forhåbentlig) bragt tilbage til ejerne.

Hvad var der kommet ud af det, rent økonomisk? I begge aviser stod der lidt om, *hvor mange folk i byen, der havde tjent på festen*. De handlende havde haft åbent om søndagen (af hensyn til gæsterne - ellers holdt man lukket på sommersøndage) og flere havde haft store leveringer til festen, fx. havde en handlende solgt 400 hjemmelavede flag og vimpler foruden stoffer til udsmykning af fagenes vogne.

Komiteens bevarede regnskab bekræfter dette indtryk. De øverste ledere, en Rasmussen, en Lystrup, en Aaberg, har intet fået for deres arbejde, men ellers har man betalt de fleste for deres medhjælp. Der er givet mindst 300 kr. til vagthold eller kontrollører, de udstyres med blikskilte (penge til blikkenslageren), der igen skulle have snore (penge til en købmand), billetter skal trykkes (penge til trykkeri) og forsynes med knappenåle (igen penge til købmanden) o.s.v. o.s.v. - hvor møder man en særlig gestus overfor det store mål? i hv.f. de mærkeligste steder. Vi har nævnt bryggerierne og kan tilføje, at et firma »Bureau for permanente Avertissements på Jernbanestationer i Danmark« tilbyder at sætte plakater op for festen med følgende ord:

*»Prisen herfor er 1 kr. pr. placat, men da festen afholdes i vel-dædigt øjemed, ønskes det mig ikke udbetalt, men det mig tilkomne beløb bedes behageligt betragtet som mit bidrag til foretagendets fremme og min conto krediteret...«*

men indehaveren af bureauet var også ritmester og ridder af dannebrog, samt tidl. valgt til folketinget i Bjergetkredsen.<sup>13)</sup>

Bortset fra disse få, var der altså mange, der hev noget indenbords inden der kunne komme noget overskud.

*Komiteen havde optimistisk givet teknisk skoles byggefond 4000 kr. og ved et fantastisk held blev overskuddet på kr. 4124,26. De 124,26 tog forening selv.*

Regner man lidt på tallene, viser resultatet sig at være fantastisk godt. Man kan fx. forsøge en sammenligning med resultatet af byfesten 1985, som det medens dette skrives kendes fra avisen.

Dengang et overskud på 4124 kr., 1985 kr. 110.000. Hvis man nu (lidt håndfast) omregner den tids overskud til vore penge vil det blive en 120.000 kr. og hvis vi deler det på antallet af indbyggere, dengang og nu: Ja, så bliver 1985-festen mindst 5 gange »ringere« end dens fjerne forfader, håndværkerfesten. Dette kan selvfølgelig nemt forklares. Festen 1890 havde *nyhedens medvind* og *ingen-somhelst konkurrence* på underholdningens område.

Men det hele endte med

## En spand koldt vand

Byggefonden for teknisk skole, der havde lidt i forvejen, var kommet op på godt 5000 kr. og med dem henvendte håndværkerforeningen sig så til byrådet for at få en gratis byggegrund. Grenå, der havde holdt fest med det samme formål og stort set samme resultat, *havde fået bevilget en grund*. Men i Thisted blev svaret et afslag. Byrådet skønnede ikke at beløbet var stort nok.<sup>14)</sup>

I løbet af de næste ti år fik man fonden til at vokse til 11000 kr. Staten skød 14000 til og nu gav så byrådet grunden i Chresten Koldsgade. Den nye skole stod ialt i kr. 45000 og kunne indvies i 1901.

## Medaljerne

Der er en afgrund mellem gamle, lødige erindringsmedaljer, udstedt af konger eller akademier - og så den hærske af moderne medaljer, der blev slået i slutn. af 19. årh. Hvem der ville, kunne være med, der var rent merkantile imellem. Således er der eksempel på at handlende i Thisted lod slå medaljer til deres kunder. Medaljer til håndværkerfesterne kan være blevet inspireret af *udstillingsmedaljer*, som havde været kendt længe. Man kunne også tænke sig, at *de konservative klubber*, der bredte sig som en steppebrand i 1880'erne gav ideen. *Thisted konservative Klub* udstedte således en medalje ved sin stiftelse 1885.

Den første håndværkerfest, der slog en erindringsmedalje var *Kolding* i 1886.

Derefter fulgte foreningerne i *Århus* og *Vejle* (1887), *Helsingør* (1888), *Nykøbing F.* og *Assens* (sommeren 1890).

Ikke så snart var det sluppet ud i pressen, at Thisted forberedte en håndværkerfest, før *et firma i Roskilde* (Carl. A. E. Petersen), der hævdede at have leveret medaljer til den slags fester i de senere år, kom med et *tilbud den 17. juni*. Fremstillingen



Medaljen i to udgaver, messing og støbejern. Den første solgt for 25 øre, den anden kastet i grams fra »Thy«s vogn i optoget. Diam 51 mm, medaljør S. Lindahl. Bagsiden viser en smeltedigel, 2 hammere og en regulator til en dampmaskine. Hvordan »Thy« kommer så langt ind i festen fremgår ikke af regnskabet.

skete i Østrig, sagde man, bestil derfor i god tid. Det var også bedst, om man *selv* ordnede salget og *selv* udstyrede dem med små puder (i Thisted købte man faktisk shirting dertil, men mon en pude skulle være bevaret?). Medaljerne kunne med god fortjeneste sælges for 25 øre stykket. Nykøbing skulle have solgt 1800 af de 2000 de fik slået. (Hvordan det gik i Assens fortalte Bertelsen i et af brevene: En boghandler havde dem i entreprise, han solgte kuns 1000. Det gav festkassen 60 kr. Men så brændte den stakkels boghandler inde med de sidste 1000). Thisted bestilte kun 1000 og deraf solgtes 387 - det gav et underskud på 10 kr. Efter Vilh. Bergsøes medaljefortegnelse<sup>5)</sup> skulle Thisted-medaljen findes i 3 udgaver: 1. en lille, der benævnes »Erindringsmedalje fra Håndværkerfesten i Thisted 1890«, slået i messing. 2. en større, der også bærer navnet »Maskinfabrikken og Jernstøberiet Thy« og på bagsiden symbolerne 2 hammere, smeltedigel og regulator til dampmaskine, slået i jern og 3. samme i groft støbejern. Men fotografierne viser nr. 2 i *messing* og nr. 3 i støbejern, måske er nr. 1 aldrig produceret. Men det er ret sikkert at støbejernsudgaven er fremstillet af en former på »Thy« og har været brugt til at sprede ud fra fabrikkens vogn under optoget. Påstanden om, at den blev støbt på vognen er vild. En støbeovn ville kræve kraftig »blæst« for at fungere og mod de 1100 grader være livsfarlig at have på en hestevogn. Men der skal nok have været dem, der troede på det.

## Gøglet

der skulle få dyrskuepladsen til at ligne Tivoli, får vi et indtryk af gennem *et bundt breve* med anmodning om stadeplads eller med forhandlinger om de nærmere vilkår. De er stilet til komiteen eller til bogtrykker Rasmussen og har overlevet de omfattende kassationer af håndværkerforeningens korrespondance, som fandt sted i dette årh. Brevene kan suppleres med *regnskabet over festen*, hvor vi kan se hvilke tilbud der faktisk blev modtaget. Derimod er aviserne generelt dårlige kilder i denne forbindelse, man havde en gammel vane med at ignorere markedsføgl. Ingen kunne jo ane at dette skulle blive godt stof til nostalgi 100 år senere. Medtager vi de numre, der fik nej, så ser vi her *et lille udsnit af det frie omvandrede gøgl i 1890*. Mange vandrede fra marked til marked og gennem håndværkerfester har de nu skaffet sig nye kunder. Nogle har ønsket lidt længere tid det enkelte sted og har måttet vandre alene, andre har været vant til disse træf på markeder. De har kendt hinanden. Har det fremmet solidaritet? Sikkert, men der spores også i brevene en kamp om at blive alene om et nummer.

De små numre ville give et vist beløb for stadeplads, derefter fastsatte Rasmussen et højere beløb. Det var poker, sommetider vandt han, sommetider den fremmede gøgler. De store numre brugte mest plads og betalte derfor de store beløb. Ofte var det bedre at få dem til at aflevere en vis del af nettofortjenesten. Da Rasmussen åbenbart har ytret tvivl om udregningen, svarede cirkusejeren, at man er da velkommen til at sætte kontrol på billetsalget, men den kontrol må komiteen selv betale! *Jean Overgaards* cirkus betalte netop halvdelen af nettoindtægten. Komiteen leverede musik og Overgaard forpligtede sig til at spille så mange gange det nu kunne lade sig gøre. (Vi ved fra ældre aviser, at det under navnet »Cirkus National« havde været her flere gange før, sidst i 1886. Det omtales som en sympatisk familie, der gav sig af med akrobatik, linedans og højere gymnastik). Overgaard har også gode råd til komiteen, så der ikke bliver ballade på pladsen og han er imod et mekanisk dukketeater, der spiller musik udenfor teltet. Frå Korsør kom *E. Winters* karussel (»min smukke karussel«), han havde været her en 7-8 år før og regnede det for en anbefaling.

*Sangerteltet* (eller sangerindeteltet eller »Høvlen«) var arrangeret af *J. Kjær*, *Århus varietéteater* (Aldelgade). Der gik mange breve før det var i hus. Der var først tale om en karakterkomiker, »flot dame«, men hun var for dyr. Det endte med to damer

og Kjær, men de ankom først søndag formiddag og skulle have prøve tre kvarter efter ankomsten. Piano lejede man hos Borger- og Sangforeningen (med besvær) og akkompagnement leveredes af organist *Emil Fritch*, der som ung havde spillet i Alhambras orkester i København. Hvad byens »socialist«, former Fritz Knudsen, har ydet for sit gratiale på ikke mindre end 25 kr., oplyses ikke mon sang?

*Brüldt* (Revet 5, Århus) stillede med en *ballongynge* og betalte ligeså meget som *Chr. Schaldemose* (Ny Munkegade 9, Århus), der viste sit »fede barn« eller »kæmpe barn«.

*A. Donnavan* (?) havde »et stort barn« eller »den lille indianerpige« og *A. Steffensen* (måske fra Skive) medbragte »en kæmpehest«, en dværghest og en slangetæmmerske« og betalte 65 kr. for pladsen.

*F. L. Køhn* (fra Randers) har et *vokskabinet*, og en musikdirektør.

*H. Andersen* optræder med sin datter og to violiner. En af sensationerne var Fonografen<sup>15)</sup>. En *V. Essen* fra Horsens havde i de foregående dage demonstreret *Edisons fonograf* i håndværkerforeningens lokaler i Vestergade (program »skuespilleren *Lindstrøm* og kammersanger *Schram* - samt en solo for kornet, der kan høres i hele håndværkerforeningens lille sal«) nu fortsatte han i 2 dage ude blandt gøglet. En fonograforeviser fra Struer forlangte 200 kr. for at optræde, men får som svar, at det vil koste ham 50 kr. at få stadeplads, så hvis han vil komme for egen regning er han da velkommen. Nye opfindelser bliver hurtigt så almindelige, at man kan vrage mellem dem. Han kom ikke, *V. Essen* havde fået pladsen for 25 kr.

Nu kommer vi til de uundværlige *kraftprøver*. Der kom hele tre: *Anton Larsen*, *Chr. Jespersen* og *P. Vilh. Berthelsen*.

Et *revolverbillard* (en kugle stødes med et revolvergreb ind i en keglebane - kendt i utallige variationer op til computeralderen) ved *N. Chr. Fischer* og en *lille mekanisk skydebane* ved *N. Nielsen* (Aalborg), der lovede at det var helt uskyldigt og kun med små gevinster - for bogtrykker Rasmussen havde skrevet: »Vi vil ikke have nogetsomhelst spil her ved håndværkerfesten«. *Nielsen* betinger sig blot at være ene på pladsen, når lige undtages *S. Olesen* (Kjergyden 3, ligeledes Aalborg), der altså også var her med sit »skydeapparat«.

En *Bauer* fra Aalborg kom med en »*brevmaskine*« hvad det så kan have været.

Et meget aktuelt emne kunne nemt blive overdækket, *Stanley*. I 1870'erne og 80'erne var han blevet den uforfærdede opdagelsesrejsende med mere og mere sans for at fortælle andre det. I de seneste år

var hans bøger gået ud over verden, i 1890 på dansk »I det mørkeste Afrika«. Og nu få uger før håndværkerfesten var han blevet romantisk gift, ovenikøbet besvimet foran alteret<sup>16)</sup>. *O. A. Olsen* (Dybensgade 17, Kbh.) havde en udstilling om *Stanleys ekspedition*. Han betingede sig, at andre *Stanleyforetagender* blev afvist. Det ramte *Jensen* og *Christensen*, *Edu. Jacobsen*, *P. Sørensen* med et maleri fra rejserne, samt endnu en *Olsen*, der havde det hele »udført i kunst«, men det fik man altså ikke at se.

Men *Thisted* fik en (noget) mere seriøs Afrikaunderholdning ude på festterrænet.

Den unge maskinmester *Ejner Amdrup* fra *Thisted* havde i 1½ år sejlet med floddampere i Kongostatens tjeneste, »hvor menneskeæderiet endnu er i fuldt flor«, og var netop vendt hjem efter råd fra lægerne dernede. Han medbragte en samling på 300 numre: »Ret smukke tøjer«, spyd, knive, henrettelsesknive og knive benyttet af menneskeædere, »alt meget primitivt«. Hele samlingen blev nu hyret af komiteen til festen. Amtsavisen skrev »Og rimeligt er det, at enhver i vore dage interesserer sig for alt, hvad der høres og ses fra det mørke fastland. Blandt civilisationens forposter står også mange danske, som må kæmpe mod de mange fjender i de forskellige former, som klima, sygdomme, insekter, dyr og mod de ondsksfulde indfødte«. Ondskabsfulde indfødte, civilisationens forposter, menneskeæderi er gloser blandt tidens imperialistiske nøgleord<sup>17)</sup>.

I *Vogntoget* den første dag kørte justitsråd *Hansen*, og mange har sikkert tænkt på, at justitsrådets søn, *Wilhelm*, der var styrmand, fire år tidligere var blevet dræbt af de indfødte ved nordspidsen af *Sumatra* (mindetavlen i kirken var nok allerede opsat). Også i *Thisted* har man følt sig nær forposterne.<sup>18)</sup>

*Amdrup* fik 44 kr. og festen 52 kr. ud af menneskeæderiet.

Vi bør have med, hvad der blev tilbudt, men ikke antaget. Udover hvad der har været omtalt.

*H. C. Antonsens skydebod*, *Nic. Christensen* og *N. Kirks karussel*, *C. Christensens vokskabinet* og *pladekastning*. *E. Jacobsen* (Aalborg) kom ikke med sit vokskabinet eller sit cyklorama. *Det gjorde Romme* (?) fra Aalborg heller ikke med sin ringkastning. Lidt trist lyder et brev fra lærer *J. Bagger* i *Tømmerby*: Han anbefaler husmand *Jens Jacobsen*, der har »en god kraftprøve«. Manden sidder i trykkestilling, han har mange børn og hans hustru har været syg i mange år - men intet tyder på, at han fik plads.

Der blev derimod solgt stadeplads til 7 kvinder (å 2 kr.), men til hvad? Har de solgt husflid? Frugt? Ellers blomster.

Tilbage står som afslutning på begge festdage en forestilling til 200 kr. ialt ved *kunstfyrværker J. W. Krafting, Århus*.

Han har beskrevet sine numre udførligt - her gengivet med hans egen bogstavering og tegnsætning:

Kanonskud

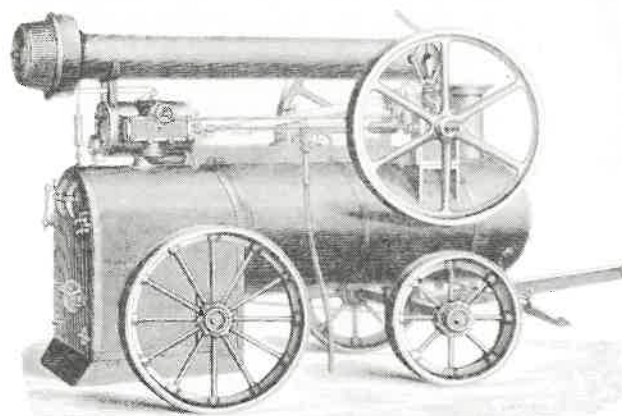
1. Pragtfulde raketter.
2. En brillant sol med farvet centrum med finale af chinesisisk ild.
3. Store raketter med sværmere.
4. 2 bengalske flammer som danner 2 glories i brillantild.
5. En kaprise som afskyder lyskugler, sværmere m.m.
6. Store raketter med stjerner.
7. En pragtfuld globe i flere farver.
8. En gira eller lilliesol med finale af chinesisisk ild.
9. Store raketter med ildregn.
10. En dobbelt kontraløbende sol med brillantild.
11. 2 meget store kapriser som afskyder sværmere, lyskugler, romerske lys på siderne det store bombardement og raketbuketter.
12. Raketter med ildregn.
13. Deres majestæters Kongens og Dronningens navnetræk i transparent oplyst af bengalsk ild ovenover en glorie på siderne 2 store dekorationsstykker alt i brillant ild i midten og en pragtfuld sol.
15. Stor raketbuket.

Kanonskud.

## Var det hans sidste kanonskud?

I regnskabet under fyrværkeri ses, at Marcus Jensen Vilsted har fået 9 kr. for at affyre 9 kanonslag. Han var kendt under navnet »Marcus Malirum« og havde efter sin hjemkomst fra 3-årskrigen (hvor han var orlogsgast) været byens kanonér, der lod kanonen dundre med løst krudt ved kongemodtagelser og fødselsdage. Han fabrikerede fyrværkeri og balloner, som han sendte op ved selvavede arrangementer (Carocs have, havnepladsen eller i plantagen), ofte iklædt en hjemmelavet uniform. I sine unge dage reddede han folk fra at drukne, senere havde han bygget kirkeskibet i Vorupør kirke. Til daglig var han fiskehandler, nu over 60, han døde to år senere.

Han var næppe medhjælper i Kraftings forestilling, men hvor kan der ellers være brug for kanon? Det omtales ikke i aviserne, men *kunne* være som startskud for vognoptogene og det *kunne* være, når det elektriske lys blev tændt om aftenen. Netop en sådan effekt havde Rasmussen oplevet ved verdensudstillingen i Paris.



*Når skorstenen er rejst, ligner lokomobilet et lokomotiv, men det kan ikke køre selv. Fra det store svinghjul tages kraft gennem en drivrem - ved festen 1890 til en dynamo, så det elektriske lys kan imponere alle.  
(Opfindelsernes bog. 1878)*

Er det nostalgi, at gøre så meget ud af lidt gøgl fra dengang? Måske, men det er kulturhistorie fra før film og grammofon bryder så meget om.

Det er fra en tid, hvor store dele af befolkningen var umådeligt isoleret i deres daglige tilværelse. En tyk bog var nemmere at sælge en et hæfte, den tog så dejlig lang tid. Og dette sammenrend af underholdning var endnu bedre. En indianerpige med vandfarve igen bedre end slet ingen indianerpige.

## Politiske undertoner - og efterklange

At vi i 1890 befinder os midt i en højspændt indenrigspolitisk situation<sup>19)</sup> ses i en lille detalje. Da borgmester Clausen om søndagen skal tale »for kongen« spænder han buen kraftigt, som var alle tilhørerne højrefolk. Det var de allerfleste også. Det er nødvendigt, siger han, at håndværkerne støttes i deres bestræbelser af landets øverste, kongen, og det er heldigt, at »ingensinde har nogen dansk konge vist større interesse for folkets og landets sande tarv end den nuværende...«, et leve for ham, at han i sit livs aften må se »et enigt og lykkeligt folk omkring sig« som højreavisen refererede. Vi var midt i Estrups provisorier. Lidt over 4 år tidligere var gendarmerne kommet til byen. De få venstrefolk i byen var suppleret med en del landboer ved festen. At kongen har fået sine hurra'er er dog udenfor al tvivl. Men i vore dage er vi hurtige til at reagere, når nogen smugler sin egen personlige politiske holdning ind i en udtalelse, der skal accepteres bredt. Hvordan klarede venstreavisens redaktør Aaberg (der jo sad i udstillingskomiteen) disse stærke ord? Simpelthen ved at udelade dem helt, og i stedet koncentrere sig om, hvad Clausen også sagde: Håndværkerne ønskede en bedre ud-



dannelse og det havde »staten støttet«! Det lød helt anderledes.

Men også i byen var der spændinger, på et lavere niveau og noget snirklede. Ved byrådsvalget 1888 bredte der sig blandt håndværkere den fornemmel- se at de blev lidt lovlig stramt kørt af de handlende, som sammen med embedsmænd plejede at udgøre magten i rådet. En hastig tømret valgalliance op- stillede en liste, der bl.a. indeholdt den konserva- tive bogtrykker *Rasmussen* og den venstre- sindede skomager *Chr. Hobolth*, der var Rasmus- sens nære ven og iøvrigt næstformand i håndvær- kerforeningen. Uheldet var ude, kun Hobolth blev valgt, og *Rasmussen* blev smidt ud af den konser- vative klub. Året efter var de to, som vi forlængst har set, i Paris sammen og nu i 1890 efter den vel- lykkede håndværkerfest skulle man tro skandalen glem- t. Så sker der som bekendt det, at byrådet af- slår ønsket om gratis byggegrund til den tekniske skole. Det må have ribbet op i den gamle mistillid til købmændene, men selvfølgelig kan Rasmus- sens ærgerrighed også have spillet ind. I hvert fald

til byrådsvalget i jan 1891 bliver Rasmussen op- stillet på håndværkerforeningens liste og han mø- der nu en først anonym modstander, under navnet »nogle håndværkere«. Nu bliver alt det skidne tøj vasket for åbent tæppe, Rasmussens arbejde for udstillingen stilles der spørgsmål ved, den besked- ne fabrikant Lystrup forsøges sat op mod ham, alt er meget pinligt og bogtrykkeren bliver da heller ikke valgt. Han kom aldrig i byrådet. Han nåede heller ikke at se teknisk skole flytte ind i egen byg- ning, men døde kort før (1899). Hans sidste ind- sats blev den store udstilling på Frederikstov i 1898, som er skildret andetsteds.<sup>20)</sup>

## Efterskrift

Håndværkerfesten var *hverken et vendepunkt el- ler en milepæl*.

Den var *kun en episode* og har som sådan sin lokal- historiske egenverdi. Men her er den benyttet som udgangspunkt til at se forskellige aspekter ved for- skellige udviklingslinier.

*Teknisk skole fra 1901 (nu Musikskolen) er det idag svært at komme til at se på afstand. Men på billedet fra 1904 kan man - og den tager sig da helt køn ud, tillige tung og værdig. Går man derimod tæt på, opdages hurtigt, at arkitekt Olivarius har forkastet tidens dekorati- onsstil og i stedet viser de ægte varer, mursten og granit. Men i hvilken stil? En dansk-romansk fantasi stil? I dette stenværk til 45.000 kr. blev håndværkerfestens 4000 kr. investeret.*



Noter:

1. *Camillus Nyrop: Danmarks Industri- og Haandværksforeninger. 1876.*  
*Camillus Nyrop og Carl Sølvér: Fællesrepræsentation for dansk Håndværk og Industri. 1929.*
2. *Henvvisninger fra Lokalthistorisk Samling, Kolding kommunebibliotek. P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til nutid. 1910 s.499 ff. Illustreret Tidende 1884 s.638 ff.*
3. *Ill. Tidende 1884 s.640.*
4. *P. Eliassen: Kolding...s.400. Billedet måske hentet fra »Nutiden«.*
5. *V. Bergsøe: Danske Medailler og Jetons 1789-1891. 1893.*
6. *Foreningen til o.s.v. 1867 - 26. maj - 1917.*
7. *Thisted Håndværkerforening 1877 - 1917. 1927. Foreningens arkiv (ældre dele) p.t. deponeret i LHA. Det består af forhandlingsprotokoller og regnskaber, hvorimod medlemslister og breve kun er besvaret fra et stykke ind i dette årh. Fra Festen findes en forhandlingsprotokol, der er meget kortfattet og formel, en regnskabsprotokol, der er detaljeret og værdifuld og et bundt breve der måske har ligget i en af protokollerne og derved overlevet kassationerne.*
8. *Paris og Udstillingen...udgivet som manuskript af Rejsestipendieforeningen...i anledning af fællesrejsen til Hamburg og Paris. 1889.*
9. *Fra nu af er forløbet fulgt gennem Thisted Amts Avis (TAA), der er godt underrettet gennem bogtrykker Rasmussen og Thisted Amtstidende (TAT), er tilsvarende gennem red. Aalborg. Citater der placeres nemt i forløbet er ikke givet med dato, kun de mere specielle oplysninger.*
10. *TAA 11.8*
11. *De to avisers referat fulgt. Der udkom en særlig »Festavis«, der kan have indeholdt en del flere oplysning., men noget eksemplar er desværre ikke fundet.*
12. *Nogen god biografi aldrig skrevet. Bedst i »Landet mod Nordvest« bd. 2 s.269 ff.*
13. *Ritmester Allan Dahl, der 1864 lå indkvarteret i Aagaard og 1866 var blevet valgt til folketinget. Stiftede senere en Skandinavisk bank i Hamburg. (se Damsgaard: Th. Amts pol. Hist. 1916 s.5)*
14. *Håndværkerforeningens forhandlingsprotokol under den 29. sept. og 1. nov. 1890.*
15. *TAA 2,5, 6. aug. TAT 6. aug.*
16. *TAA 19. juli*
17. *TAA 24. juli., TAT 7. og 24. juli.*
18. *Udover tavlen i våbenhuset i Thisted kirke, se TAA 19, 21, 24 og 25 juni, 2, 5 og 11 aug. samt 7 okt. 1886.*
19. *Om den politiske situation på højt og lavt niveau, set fra Thisted o. 1890 forberedes en bog.*
20. *Se »Knakkens« bog om torvene s.81 ff.*

# En skattegraver i Thy

Af Jørgen Vestergaard, Sennels

Evald Tang Kristensen (1843-1929) regnes for at være den flittigste folkemindesamler i verden. I mere end 50 år vandrede han rundt i Jylland og foretog også afstikkere til Fyn og Sjælland, altid udstyret med papir, pen og blæk, en vadsæk med skiftetøj og et brændende ønske om at fastholde de sidste rester af almuens mundtlige folkekultur: sagn, eventyr, viser, ordsprog, overtro m.m.

Som ung skolelærer på landet fik han øje for denne folkelige skat, som kunne graves op af jorden i så at sige hvert eneste sogn i Danmark. Evald Tang Kristensen var selvfølgelig ikke den første folke-mindeforsker, men han var den første der indså betydningen af den usminkede gengivelse af de gængs mundtlige litteratur, personligt og dialektalt gengivet, uden bornerte forskønnelser eller snerpede omskrivninger.

Hvad det vil sige at foretage disse fysisk opslidende indsamlingsrejser, har vi let adgang til at erfare, for Tang Kristensen førte alting til bogs. Ikke blot sine meddeles frodige skrøner og saftige viser, men også sit eget helt private livs mylder af hændelser, stort og småt, blev prentet i dagbøgerne og senere i fire tykke bind erindringer, »Minder og oplevelser«.

Med skitsens friskhed træder vejr og vind, gårdmænd og husmænd, landsbydegne og præster ud af disse erindringsbøger. Politik var ikke Tang Kristensens sag, men selv om han levede af at støve fortiden frem, var han en så nøgtern iagttagelse af sin nutid, at også tidens rørelser og sociale forhold kommer med. Hvordan kårene var for en »folkepensionist« for 90 år siden, kan han f.eks. berette i denne malende skildring af Jens Gudesen i Siem i Himmerland:

»Han boede helt ene i et lille simpelt hus vestlig i byen, og han var en god kilde at komme til. Han var 76 år og havde det yderst simpelt. Han var også noget svinsk og spyttede, hvor det traf, både på bord og bænk og på klæderne, og så skråede han vældigt. Da han tog skråen ud af munden for at spise, viste det sig at være en hel håndfuld. Gulvet var i ét ælte rundt omkring og da særlig henne ved sengen, og pispotten stod halvfuld inde ved os. Hans bukser var rimpede sammen hist og her med



*Evald Tang Kristensen*

uldgarn, og hans hænder var sorte af snavs. Rundt omkring hans øjne sad gul materie, som han af og til tørrede på bukserne med bagen af hånden. Hvad sengen bestod af, var det ikke godt at vide, jeg kunne da ikke rigtig blive klog på det, for den blev aldrig redt, og der var ikke en stol, jeg kunne sidde på. »A har jo ikke andet end noget skrabalderværk«, sagde han. Luften i stuen var grusom sur og mistænkelig, og da jeg havde en lille pibe med mig, gav jeg mig til at røge dygtig tobak for at få nogen has på den slemme lugt. Jeg kastede også et blik ud i hans køkken, og der så unægtelig hyggeligt ud, når man skal sige lige det modsatte af, hvad tilfældet var. Men manden var god til at for-

tælle eventyr, og jeg fik ikke mindre en 16 gode eventyr skrevet op hos ham«.

Da Evald Tang Kristensen startede sin gerning som folkekunstens skattegraver, var det et brødløst kald. Han tjente til dagen og vejen som landsbydegn, men denne profession hindrede hans udfoldelsesmuligheder. Efter at han med bøger og tidsskriftet »skattegraveren« havde bevist sit talent, kom han på finansloven med et mindre beløb, der tillod ham at leve som samler og forfatter. Han kunne nu også komme længere væk, selv op til det fjerne Thy. I sommeren 1894 skriver han: »Min første rejse dertil mislykkedes jo aldeles, og det kunne ikke være muligt andet, end at der måtte gemmes gode folkeminder deroppe«.

Helt nemt var det ikke at grave efter folkeminder i denne barske landsdel, thyboerne betragtede Tang Kristensen med betydelig skepsis. Efter at have overnattet i Thisted hos den flinke pastor Hansen og hans kone tog han til Kåstrup, hvor han opsøgte sognefogeden, Jens Mikkelsen, som spurgte ængsteligt, om han kunne komme til at stå til ansvar for, hvad han sådan sad og fortalte. »Jeg mærkede for resten idelig deroppe, at man så på mig med nogen mistro, og man var åbenbart ængstelig for at blive tiltalt som vidner, hvis der var noget, politiet kunne få fingre i«, skriver Tang Kristensen.

Efter Hillerslev og Kåstrup vandrer han over Nors til Ø.Vandet og så over Skinnerup ind til Thisted den 1. juni og tager toget til Sjørring, hvor der den dag holdes et stort folkeligt møde på Sjørring Volde. Her henter han på stationen en stor pakke bøger hjemmefra, og nu har han nok at slæbe på, for i forvejen er vadsækken fuld af bøger, som han håber at sælge undervejs. Møjsommeligt trasker han op til Hundborg for at opsøge lærer Yde, der er blevet ham særlig anbefalet som en god kilde, men han var til bryllup på en gård nede ved søen. Da Tang Kristensen når til bryllupsgården, er det aften og spisningen overstået. Gæsterne er ude at trække frisk luft og røre benene, og Tang Kristensen ber dem høfligt gå ind og kalde på lærer Yde. »Det gjorde de, og så kom manden ud. Han var stor og svær og så ud til nu at have fået et godt foder. Jeg fortalte ham så, hvad jeg rejste efter, og hvad jeg ville. Men han lod til at være aldeles uforstående over for det hele og erklærede straks, at han aldeles ikke kunne fortælle mig noget. Jeg var nu meget ked af hele den situation, da jeg var træt og nu ikke havde den mindste udsigt til noget resultat af min møjsommelige vandring. Hverken han eller nogen anden bød mig indenfor, de stod blot og gloede på mig. Til sidst spurgte han, hvor jeg agtede mig hen. Jeg svarede, at jeg ville til Janderup, og

bad ham så sige mig vejen dertil. Han svarede at herfra var der ingen vej, men jeg kunne blot stikke lige til, så kom jeg der nok«.

Det gjorde han også, men da var mørket faldet på, og med sin bogpakke og sin vadsæk var han helt udaset, for han var kommet bort fra stien og havde forvildet sig ind på en mark med pigtråd, før han skimtede kirken på højdedraget. Heldigvis traf han her læreren, som undtagelsesvis endnu var oppe og fik nattely.

»Så havde jeg da ende på den dags besvær«, sluttede Tang Kristensen lakonisk.

Både i 1903 og 1905 er Tang Kristensen i Thy, og selv om døren kan blive låst for ham af folk, der anser ham for en landstryger, møder han også gode og interesserede mennesker, der respekterer ham og hjælper ham på sporet af de gamle fortællere. Den 27. marts 1905 går han fra Vestervig nord på mod Bedsted, søger først ind hos lærer Kristensen og så hos Mads Grøntoft, som var næsten udtømmelig, nu da han først havde fået hul på ham. Lærer Kristensen anbefaler ham også at prøve Ane



Ane Marie Jensdatter, Bested. Født 31. august 1829 i Ydby.

Marie Jensdatter, og hun viser sig at være noget af et fund:

»Min føde fik jeg henne i skolen, og så blev jeg ved at gå fra og til i flere dage. Hun opholdt sig som aftægtskone i et sted, der lå noget østen for skolen, men det var ingen gård. Da jeg på et senere tidspunkt atter kom til Bedsted og opsøgte hende, var hun i besøg i et sted noget fra Ydby station. Denne gamle kone var aldeles fortræffelig til at fortælle, og hun kunne en masse eventyr. Jeg fik ialt 36 skrevet op. Det var virkelig forbavsende, så stærk en hukommelse hun havde, og hun ville gerne fortælle for mig«.

Skønt Evald Tang Kristensen var en meget produktiv skribent, der udgav omkring 80 bøger og bidrog til aviser og tidsskrifter med talrige artikler, har han efterladt et stort utrykt materiale. Bl.a. Ane Marie Jensdatters 36 eventyr. De ligger på Dansk Folkemindesamling, hvor jeg faldt over dem, da jeg engang legede skattegraver på Det kgl. Biblioteks svimlende reoler. Jeg fik dem afskrevet, og nu ligger de i en pæn mappe med knude om på min egen reol - gravet op på een kirkegård og gravet ned på en anden!

Ligesom Tang Kristensen synes jeg, at Ane Marie er aldeles fortræffelig til at fortælle. Hun er en perle på en kæde af eventyrfortællere, der rækker langt, langt tilbage i tiden og langt uden for landets grænser. Hendes historier er vandreeventyr, som mange af os kender, og som folkloristerne har nummereret og fundet varianter af. Som alle gode fortællere tager hun disse evige historier til sig og gør dem til sine egne. Det er som om hun har kendt den herremand og den bjergmand, den dumme landsbypræst og den tumbede bondekarl, og hun mener også at vide hvor det skete henne: »Jeg har hørt sige, at det var henne i Helligsø i Vestervigsogn«.

Nu har historierne ligget så længe, og nu er det på det tide de bliver fortalt igen. Men man kan ikke bare aftrykke Tang Kristensens optegnelser. For at kunne skrive ned lige så hurtigt som fortællerne fortalte, benyttede han et hjemmelavet forkortelsessystem, og nogle af ordene må man gætte sig til. Desuden virker den direkte afskrevne mundtlige form ikke som god fortællekunst. Her mangler pauser, sigende udtryk, mimik, gestus, betoning m.m. Hvis Ane Maries eventyr skal blomstre igen, skal de genskabes som folkelig fortælling med aftægtskone Ane Marie Jensdatters tonefald. Som jeg forestiller mig hun ville skrive, hvis hun ikke havde været en mundtlig fortæller.

## Mølleren og Herremanden

Der var i nærheden af Vestervig to mænd, der var

meget gode venner og gik meget sammen. Så skulle den ene til byen, han skulle te'n et par dage, og det stod en anden også for. Forinden aftalte de, at den der kunne gøre den anden det største spil, han skulle have 200 daler.

Nå, så rejser den første, det var hejsen en møller, og om aftenen kommer den anden - det var sådan en herremand - hen til møllerkonen og siger, at han havde lovet hendes mand at sove ved hende de to nætter, manden var henne.

Nej, siger møllerkonen, det behøvedes ikke, hun kunne da gerne sove jenne. Ja, siger herremanden, det var da sådan, at han havde gjort aftale med mølleren om det, og så skulle han da også og gjorde det også.

Så kommer mølleren hjem, og konen spørger, hvorfor hun skulle have herremanden til at ligge ved sig. Mølleren bli'r ikke så meget god, men han siger, at han nok skal få sig hævnnet. Da herremanden kort efter rejste til byen, slagtede mølleren en kalv, puttede hovede og hale i en kasse sammen med en masse æg og klædte sig om, så der var ingen der kunne kende ham. Så gik han om til herremanden og spurgte, om manden ikke var hjemme. Nej, men han kom da snart. Ja, siger han, han var da ude på professionen, han kunne sådan en vældig stads profession, det var slemt manden ikke var hjemme, for han havde nok også brug for ham, det var han da vis på. Ja, hvad det var, spørger herremandens kone. Ja, han kunne da sige dem, at han var forgylder af profession og kunne forgyldte kvindfolk, hvad sted det skulle være. Og det gjorde ikke noget, at manden ikke var hjemme, han tøttes det kunne være skønnest at være færdig med det, inden manden kom. Des mere fornøjet ville han blive over det.

Konen ville da svært gerne forgyldes, men så skulle hun gå ind i sengen og lægge sig. Mølleren tager det her kalvehovede og stikker op mellem hendes knæer og gi'r hende besked på først at slå dynen til side, når manden kommer hjem og sige, at hun aldrig har set mage. Datteren skulle da også være med. Hun lægger sig op i sengen, og mølleren stikker kalvehalen op mellem hendes knæer og gi'r hende den samme besked som moderen.

Mølleren går så hen til tjenestepigen, og hun skulle da også være stads. Hun lægger sig op i sengen, og mølleren stikker de her æg op mellem hendes lår og siger, at hun skal gøre det samme som de to andre. Nå, så kommer manden hjem, og han vil tale med konen, men hun ligger i sengen. Han går ind til hende, og konen siger:

- Æ har aldrig set mage!

- Hvad skal det betyde? spørger manden, og konen

letter dynen. Nu fik herremanden sig ellers en forskrækkelse. Han kunne jo se, at konen var ved at få en kalv, og hovedet var allerede kommet. Og datteren ved siden af var også ved at få en kalv, og dér var halen kommet. Det blev jo længere jo galere.

Herremanden ned til tjenestepigen for at få at vide, hvordan det her var gået til. Men hun ligger i sengen og siger, at hun har aldrig set magen, og da hun letter dynen, ser han en masse æg rundt om hende.

Så blev herremanden helt elendig. Han rendt ud og rendt rundt om sin gård og vred hænder, ret så det knagede. Så kommer der en mand hen til ham, han kendte ham ikke, det var jo mølleren, men han var forklædt. Han spørger, hvad der var i vejen med ham, sådan som han skabte sig.

Åh jo, siger herremanden, han var den mest ulykkelige mand der var til i verden. Han havde været i byen et par dage, og da han kommer hjem, møder han det mest forfærdeligste syn han havde set i verden. Hans kone lå inde i sengen og var ved at føde en kalv, og hovedet var kommet. Og ligesådan med hans datter. Hun var også ved at føde en kalv, men det var baglæns, for der var halen kommet. Og hans tjenestepige lå nede i sit kammer i sin seng og havde nær gjort den fuld af æg.

Ja, det var såmænd ikke sær, han gik og var elendig, siger mølleren; men der var nu ingen fare ved det, for han skulle sige ham råd. Han gik rundt og solgte sluk-sorg-posere, og han havde lige een tilbage, og den kunne slukke al hans sorg.

Ja, sådan en sluk-sorg-pose kunne han også have behov for, mente herremanden, hvad den skulle koste? Det gjorde ligemeget med pengene, sagde mølleren, når bare den kunne slukke hans sorg. Herremanden skulle bare stikke hovedet ned i posen, og nu skulle han hjælpe ham til rette.

Mølleren løsner stroppen i posen, vider den ud, og herremanden stikker sit hoved ned i posen, lige til skulderne. Så tager mølleren om posen og letter den i vejret, og den er fyldt med noget tyndt lævver, og det løber ned over hovede og hals af den sølle mand, og han kunne jo hverken skrike eller nogen ting. Han tog efter at komme fra posen det første han kunne, og nu kunne han se, at det var mølleren han havde for sig.

Mølleren spurgte, hvem han nu tøttes der var narret mest af de to. Men herremanden blev så gal, at han ikke ville betale ham de 200 daler, og de kom aldrig sammen siden, og han jog ind og fik sine kvindfolk gjent af sengen - med både deres kalve og deres æg.

## Karlens natkvarter

Der var engang en karl, der var drevet sønderpå

med stude, helt ned til Tønder af. Da han så fik solgt studene, skulle han hjem igen, og han rejste og kom til en by med ene store gårde. Her kunne han da sagtens få kvarter om natten, tænkte han. Da det var hen ad tiden, gik han ind et sted og forhørte sig. Nej, de tog ikke nogen ind. Nå, det er der ingen fare ved, tænkte karlen, så kan jeg prøve et andet sted. Men i den næste gård fik han samme besked. Det ser godt ud, tænkte karlen, kan man virkelig ikke få kvarter her? Han ville da forsøge en gang til og gik ind i en tredje gård og spurgte, om han kunne få kvarter dér i nat for betaling. Nej, de havde aldrig huset nogen, de kunne ingen have, det var langt fra.

Ja, hus ville han have, tænkte karlen da han gik, han kunne ikke ligge ude, det holdt han ikke af. Så fik han øje på to prægtige beder, der stod omme bag laden i en stakhave, sådan kaldte man det i gamle dage. Han gik hen og ruskede tøjret op og trak dem om til huset og sagde, at han havde et par prægtige beder. De måtte gerne få kroppen af den ene, hvis de ville give ham natkvarter. Folkene kom ud og kiggede på bederne, og så var der ingen ting i vejen, han måtte gerne komme ind, og han fik noget godt at leve af og fik anvist en god seng. Det flirede han jo noget ad.

Konen, datteren og tjenestepigen de skulle til og slagte beden om natten. Da de havde fået klippet ulden - der var meget og det var pænt - siger datteren:

- Jeg gad nok vide, om jeg kan købe det af ham. Det var da noget stads uld til en kjole.

- Du kan jo gå ind og spørge, om han ville sælge det, siger moderen.

Jo, det ville karlen da godt.

Hvad han ville have for det? Åh, det ville han såmænd ikke have noget for, hun kunne jage op i sengen til ham en bette krum, så måtte hun gerne få ulden. Pigen jog op i sengen til karlen en bette krum og syntes det var herligt, det var nemt at tjene så meget uld.

Nå, så fik de skindet af beden, og konen tænkte: Det var endda et svært skind, var det mit vilde jeg lave et skørt af det. I gamle dage var det meget brugt med læderskörter. Hun ville ind og spørge karlen, hvad han ville have for det, inden hendes mand fik det at se, for så ville han jo have det.

Åh, siger karlen, det ville han såmænd ikke have noget for. Hun kunne jage op i sengen til ham en bette krum, så kunne hun gerne få skindet. Det syntes konen var helt herligt, det var nemt at tjene sig sådan et skørt, og hun jog op i sengen til karlen. Der var jo ingen, der kunne få det af vide.

Så skulle de til at sanke tællen af beden, der var en svær masse tælle, og tjenestepigen sagde:

- Gid det var mit alt det tælle, så kunne jeg få støbt nogle lys at se ved om nætterne, og så kunne jeg få spundet og bundet noget til mig selv.

- Ja, sagde konen, du kan jo gå ind og spørge, om han vil sælge det.

Så gik tjenestepigen ind og spurgte karlen, om han ville sælge tællen. Ja, han ville. Hvad han ville have for det? Åh, det ville han såmænd ikke have noget for, hun kunne jage op i sengen til ham en bette krum, så kunne hun godt få tællen, han var ikke så nøjeregnende.

Da det blev dag, skulle karlen have noget at leve af, og så ville han te'n, for han havde langt at rejse. Men ligesom han er på vej ud af døren, kommer manden ind. Han spørger, hvad karlen vil have for den anden bede, der står udenfor. Åh, siger karlen, det kunne de sagtens komme til rette om, han skulle ikke have stort for den, men de kunne gøre en akkord.

Ja, hvad den gik ud på? Jo, hvis han bare ville sætte sig for bordenden en times tid og tærskes i bordet med sin lue og sige:

- Hvordan går det til? Hvordan går det til?

Så skulle han få beden, han skulle ikke give andet for den. Det ville manden da gerne. Han sætter sig og tærsker i bordet med sin lue og siger:

- Hvordan går det til? Hvordan går det til?

Imens rinker karlen tøjret op på den anden bede og drager af.

Lidt efter kommer datteren ind i stuen, og da hun ser sin far, vil hun vide hvad der er i vejen. Men han tærsker bare i bordet med sin lue.

- Det er vel ikke fordi jeg var i seng med ham karlen i nat, at du skaber dig sådan? siger datteren. Men jeg gjorde det da ikke for ingenting, jeg fik ulden af beden.

Faderen bliver ved med at tærskes i bordet og råber:

- Hvordan går det til? Hvordan går det til?

Datteren går ud i køkkenet og siger, at hun er ræd for, at faderen er gået fra forstanden, sådan som han skaber sig.

- Åh, jøsses, siger konen, han har vel ikke mærket noget.

Så render hun ind og spørger, om han skaber sig sådan, fordi hun var i seng med karlen. Men hun gjorde det da ikke for ingenting, hun fik skindet af beden for det.

- Hvordan går det til? Hvordan går det til? råber manden og tærsker luen i bordet. Så siger tjenestepigen:

- Du kan da ikke skabe dig sådan, fordi jeg var i seng med karlen i nat, for det er ikke noget der

kommer dig ved, og jeg fik også noget for det. Jeg fik al den tælle der var i beden.

I det samme kommer forkarlen ind ad døren og bander. Det er deres egen bede de har slagtet, siger han, og den anden har den fremmede taget.

Så fik det ende med mandens tærskes i bordet. Han kylede luen ned i bænkekrogen og sprang ud af døren. Han ville have fat i den fremmede, men han var allerede nået over Oddesund. Manden lod sig også færges over, og i Odby lånte han en hest. Så red han op over Thyholm, for han havde fået at vide, at karlen var taget nordpå.

Karlen var nået helt op på det smalle stykke mellem fjordene ved Draget, før han opdagede en rytter nærme sig. Han skyndte sig at trække beden om bag en brink og tøjrede den og rendte så tilbage til vejgrøften og jog bukserne ned over hælene. Han var godt nok trængende. Da han var færdig og havde fået bukserne knuppet op igen, hyllede han det med sin lue, og holdt på den med begge hænder alt hvad han kunne. Nu kom manden ridende, og han kunne da aldrig forstå, hvad det var for en karl, der sad der i grøften og holdt på sin lue med begge hænder.

- Hvad har du under den lue? spørger manden.

- Åh, siger karlen, jeg har fanget en guldfugl, men den kan nok ikke lade sig tage, før solen går ned. Derfor sidder jeg her og holder den under luen.

- Du har vel ikke set noget til en karl, der er kommet trækkende med en bede? spørger manden.

- Jo, siger karlen, ham så jeg godt nok, men hvad vej han gik, det kan jeg ikke sige, for jeg turde ikke slippe min lue. Men dersom du vil sidde og passe på, at fuglen ikke slipper løs, så skal jeg snart få fat i den person.

- Ja, fanden med karlen, siger manden, kan du bare få fat i beden.

Manden kom så af hesten og satte sig i grøften og holdt fast i luen alt det han kunne. Men karlen rejste, og han kom ikke igen.

Da manden havde siddet og holdt luen en tid, blev han træt. Han tænkte, om han ikke kunne fange fuglen, når han var forsigtig. Han listede og listede, og pludselig jog han begge hænder ind under luen og greb fuglen, så det stod ud mellem alle ti fingre. Så kunne han mærke, han var blevet narret.

Så måtte manden den lange vej hjem søndenfjords og fortælle konen, hvordan de var blevet snydt. De gav aldrig natkvarter siden.

## Rødskæg

Der var en mand og en kone, der boede udenfor Sennels, jeg tror det var i Malle. De havde en søn der ikke havde lært at læse, selv om han var meget stor, men bogstaverne kendte han da.

Så kom der en dag en lille bred og busket mand der hed Røds-kæg og ville stede ham, han vidste jo nok han ikke kunne læse. Drengen skulle ikke udrette andet end holde støvet af hans bøger, og det kunne han jo nok overkomme.

Da han havde været der et år ville han hjem, han havde tjent 200 daler. Men Røds-kæg ville stede ham igen og lagde 100 daler til. Da det andet år var omme ville drengen hjem, han skulle i skole, men Røds-kæg ville absolut stede ham igen og lagde 100 daler til. Da der var gået tre år rejste drengen, nu ville han hjem. Men da havde han lært at læse, han havde jo gået og studeret sig til det, mens han passede Røds-kægs bøger.

Da han kommer hjem står han og ser ud ad vinduet, det var godt vejr, og så siger han:

- Jeg tror jeg vil ud og flyve.

- Hvad er det for noget snak, siger hans mor, vil du flyve?

Men drengen jager af sine klæder og flyver ud ad døren. Moderen står og kigger efter ham, hun var ræd for han ikke skulle komme ned igen. Men han kom godt nok ned. Så siger han:

- I morgen er det torvedag i Thisted, så vil jeg skabe mig om til den stadseste hund der kan ses. Så skal du trække den til torvs og sælge den, men ikke til Røds-kæg.

Og når du leverer den, skal du tage snoren af, den skal du selv beholde.

Moderen trak så af med hunden, og det var den stadseste hund der kunne ses. Hun forlangte 200 daler for den og fik den solgt til en fin herre.

- Det var en dyr hund, sagde han, men så skulle hun også levere den til en bette jomfru han havde. Her blev den lagt på en silkepude og fik fløde og sukker. Så gik moderen hjem, hun var ræd for hun ikke skulle se sønnen mere. Men døren stod åben hos jomfruen, og hunden løb ud ad døren og skabte sig om til en flue og fløj hjem.

Så står det hen nogle dage, indtil det er markedsdag igen. Nu vil sønnen skabe sig om til en svære stud, som moderen skal trække på markedet og sælge, men ikke til Røds-kæg, og hun må huske at tage rebet af.

Moderen trækker af med studen, og der kommer mange og byder, den ene byder højere end den anden. Endelig kommer der en stor herre og byder over de andre. Han havde en stud derhjemme noget nær magen til, og han ville da også have denne her. Moderen leverer ham studen, men uden reb, og så går hun hjem.

Manden trækker af med studen, og der var ingen der havde set så stads en stud. Den blir bundet i hans stald, og da folkene er gået ud, skraber den

bindslet af sig. Der var en åben rude i stalden, og så skaber den sig om til en flue og flyver hjem. Sønnen var hjemme før end hans mor.

Nu står det hen en tid igen, og så siger sønnen til sin far:

- I morgen er det Store onsdag i Thisted, og så skaber jeg mig om til den sværeste hest der kan ses, og så skal du ride til markedet og sælge den for en stor pris. Men du må ikke sælge den til Røds-kæg, og du må ikke lade ham få bidslet.

Faderen rider til marked, og Røds-kæg kommer flere gange og byder, men faderen siger nej. Så går Røds-kæg hen og får taget alle sit skæg af, og da han kommer tilbage er han hverken rød eller sort, og faderen kan ikke kende ham og sælger hesten til højeste bud. Da Røds-kæg har betalt, river han bidslet fra faderen og springer på ryggen af hesten og afsted ud over torvet.

- Du har narret mig, men nu skal jeg narre dig, siger Røds-kæg. Nu skal jeg ride dig ihjel!

Så red han så det var grueligt, men det varede ikke længe, så gav hesten sig sådan til at skompe, at han ikke kunne sidde på ryggen af den. Han måtte af og trække ned af bakken ved Skovsted. Da de kom til Bromølle, standsede de. Mølleren var Røds-kægs gode ven, og han lå syg, og så ville Røds-kæg ind og se til ham. Han binder hesten til bindestenen og går ind.

Mølleren datter står i yderdøren og ser på den stadse hest. Den står og skaver og skaver ved bindestenen. Røds-kæg ser det også inde fra stuen, men inden han kan nå at springe ud, stryger hesten bindslet af sig og skaber sig om til en lærke og flyver op i luften.

Så skaber Røds-kæg sig om til en krage og flyver efter lærken. Lærken kan ikke flyve fra kragen, og da mølleren datter står udenfor døren med hænderne under forklædet, så flyver den bette lærke lige ned i hendes forklæde.

Datteren render ind og vil vise sin far lærken, men så skaber den sig om til tre bygkorn og falder ned på gulvet. Røds-kæg skaber sig om til en kok og vil pikke bygkornene op, men så skaber bygkornene sig om til en hund, og den flyver på kokken og splitter den ad og skaber sig så om igen til en stads ung karl.

Karlen fik så mølleren datter til kone og alt Røds-kægs rigdom. Han vidste hvad der var, han havde jo tjent der i tre år. Nu var han den rigeste mand i Malle, og hans forældre var også rige, og mølleren var frisk og glad, og de levede vel med hinanden.



# Litteratur om Thy

Udkommet i 1984 - 85

- Andersen, Richard: Vandringer i Thy. Gyldendal, 1984. 178 s. illustreret. Kr. 158.-
- Bech, Jens-Henrik og Anne-Louise Haack Olsen: Nye gravfund fra enkeltgravskulturen i Thy. (M.I.V. nr. 13, 1985. s. 36-47, illustreret, litteraturhenvisninger).
- Baagø Anthonisen, Bent: Hanstholm-fæstningen - Festung Hanstholm. Ringkøbing, Bollerup Boghandel, 1985. 100 s. illustreret litteraturhenvisninger.
- Gissel, Tinne: Viggo Post - en spillemand i Sydthy - »no'n a dem gammel«. Hurup., Buen, 1984. 104 s. illustreret. Om spillemanden Viggo Petersen
- Graugaard, Esben: Harboørefolk på Jegindø. Thisted, Sparekassen Thy, 1985. 59 s. illustreret, litteraturhenvisninger.
- Historisk Årbog for Thy og Mors, 1985.
- H. K. Thisted afdeling 1900 - 1985. Redaktion: Orla Poulsen. Thisted, H. K., 1985. 42 s. illustreret.
- Holm, Carl: Min livshistorie. Hurup, Buen, 1985. 176 s. Carl Holm er født i Sennels og fortæller i sin bog om sin opvækst og om sit liv som kalkværksarbejder.
- Husmænd i Nordthy. 75 års jubilæum. Nordthy Husmandskreds 1910 - 1985. Redaktion: Arne Pedersen. Thisted, 1985. 80 s. illustreret. Udviklingen i store linjer. Husmænd fortæller m.m.
- J. P. Jacobsens spor i ord, billeder og toner. 12 afhandlinger udgivet af J. P. Jacobsen-Selskabet i hundredåret for digterens død. Ved F. J. Bille-skov Jansen. Reitzel, 1985. 313 s. illustreret, litteraturhenvisninger. Kr. 200.-
- Jacobsen J. P.: Pennegriller og naturstudier fra J. P. Jacobsens barndom og tidligste ungdom. Thisted, Knakken, 1985. 48 s. illustreret. Kr. 25.-. Dagbogsnotater, tegninger m.v.
- Jensen, Gunnar: Agger-Land - vind vand og sand. Thisted, Wadmann, 1985. 119 s. illustreret, litteraturhenvisninger. En historisk mosaik om Agger sogn.
- Johan Skjoldborg - hannæsbo, stridsmand og digter. Redaktion: Hanne Mathiesen. Thisted, Bal-lebys Boghandel, 1984. 77 s. illustreret. Kr. 78,50.
- Kjær, Jette: Et af byens huse. Udg. af Kreditforeningen Danmark, 1985. 45 s. illustreret. Skildring af Thisted toldbods historie.
- Landboerindringer fra Viborg Amt - en oversigt. Redaktion: Erik Bach Andersen og Sonja Nielsen. Udgivet af S.L.A. - Viborg Amt, 1985. (udkommer ultimo 1985).
- Landboliv. Erindringer fra Viborg Amt. 4: Thy og Mors. Redigeret af Sonja Nielsen. Viborg, 1985. (udkommer ultimo 1985).
- Mathiesen, Hanne: Men klitterne er tavse - et essay om Lild Strand. (M.I.V. nr. 13, 1985. s. 148-163, illustreret, litteraturhenvisninger).
- Nielsen, Majner S.: Den enes død. Gyldendal, 1985. 3. og sidste del af en romanserie fra Thy og Thisted omkring befrielsen.
- Poulsen, Orla og Davis Nors Hansen: Fattigfolk i Thy. Thisted, Amtscentralen for Undervisningsmidler, 1985. 87 s. register, illustreret. Kr. 70.-.
- Skipper, Flemming: Metal, Thisted 90. 1894-1984. Thisted, Dansk Metalforbund, 1984. 29 s. illustreret.
- Sydthy årbog. 1984. Udgivet af Egnshistorisk Forening for Sydthy ved Elley Mardal. 60 s. illustreret. Kr. 60.-.
- Thagaard Jacobsen, Jette: Musik i Thisted. Malling, Eget forlag, 1985. 128 s. illustreret. Thisted Musikforenings historie 1901 - .
- Tilbageblik. Landboerindringer fra Viborg Amt. Redigeret af Erik Bach Andersen. Udgivet af S.L.A.-Viborg Amt 1985. Udkommer ultimo 1985.
- Torvene. Huse og mennesker i Thisted o. 1900 af Knud Holch Andersen, Jens Ole Petersen og Orla Poulsen. Thisted, Knakken, 1984. 91 s. illustreret. Kr. 129.-



*Den lille dampdrevne færge som blev indsat ved Vildsund i 1905 afløste en åben rofærge. På den nye færge kunne hestekøretøjer uden besvær køre direkte ombord, og passagererne med postvognen, der kørte mellem Thisted og Nykøbing, kunne blive siddende i den lune karet. Derfor fik færgen også kælenavnet »Hønen«.*  
*Den cigarrygende herre yderst til venstre er gæstgiver Otto Hausgaard, Vildsund.*

